

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marina Barkovič

**Izobraževanje oseb s posebnimi potrebami na Danskem
(Primer šole Limfjordsskolen)**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marina Barkovič

Mentorica: doc.dr. Alojzija Židan

**Izobraževanje oseb s posebnimi potrebami na Danskem
(Primer šole Limfjordsskolen)**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvala

Zahvaljujem se svoji družini za brezpogojno ljubezen, še posebej pa materi Silvani in očetu Srečku.

Zahvaljujem se mentorici doc.dr. Alojziji Židan za strokovno podporo. Prav tako se zahvaljujem gospodu Klausu Munch, direktorju šole Limfjordsskolen za izjemno priložnost, ki jo je zame predstavljalo delo na šoli Limfjordsskolen, ter za vso strokovno pomoč pri nastajanju diplomskega dela.

Izobraževanje oseb s posebnimi potrebami na Danskem (Primer šole Limfjordsskolen)

V okviru diplomskega dela sem se ukvarjala z edukacijskim sistemom za osebe s posebnimi potrebami na Danskem. Skozi prizmo slovenskih konceptov sem v prvem poglavju za lažje razumevanje teme predstavila, kdo so osebe s posebnimi potrebami ter natančneje kdo so osebe z motnjo v duševnem razvoju, kakšna so temeljna načela in cilji za vzgojo in izobraževanje oseb s posebnimi potrebami, koncepcije z modeli pomoči ter programe vzgoje in izobraževanja oseb s posebnimi potrebami. S tem sem postavila platformo za lažje razumevanje smernic Evropske agencije za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje ter ravno tako okvir za lažje razumevanje danskega edukacijskega sistema za osebe s posebnimi potrebami. Danski sistem velja za primer dobre prakse, ki je s svojo dovršenostjo in težnjo k prenosom inkluzivnega koncepta iz teorije v prakso v veliki meri usklajen z aktualnimi smernicami in priporočili Evropske agencije za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje. Ožje področje edukacijskega sistema za osebe s posebnimi potrebami sem predstavila na praktičnem primeru preko študije primera posebne šole za izobraževanje mladih s posebnimi potrebami Limfjordsskolen, na kateri sem v okviru projekta Evropske prostovoljne službe delala eno šolsko leto. Med raziskovanjem me je zanimala povezanost razvitosti družbe z razvitostjo edukacijskega sistema za osebe s posebnimi potrebami ter vpliv inkluzivnega izobraževanja na proces normalizacije drugačnosti v širšem družbenem kontekstu.

Ključne besede: vrednote, inkluzivno izobraževanje, kakovost življenja, razvoj samostojnosti.

The Special Needs Education in Denmark (Example of the School Limfjordsskolen)

In my thesis, I have worked on the topic of special needs education system in Denmark. For better understanding of the topic, I have introduced basic concepts through prism of Slovenian system and described who are the persons with special needs and specifically who are the persons with mental disabilities, what are the fundamental principles and objectives of education of the persons with special needs, I have also described conceptions with models of help and introduced programs for education of children with special needs. Through that I have built a platform for better understanding of the guidelines of the European Agency for Special Needs and Inclusive Education and also a framework for better understanding of Danish special needs education system. Danish system is considered to be an example of good practice, which is with its detailed organization and its tendency to transfer inclusive concept from theory to practice very much coordinated with current guidelines and recommendations of the European Agency for Special Needs and Inclusive Education. I have presented a narrow area of the Danish special needs education system through case study of the special school for education of young people with special needs Limfjordsskolen, where I have worked as a volunteer on the project of the European Voluntary Service for one school year. During the research, I was interested in the connection between the level of development of the society and the level of development of the special needs education system and I was interested in the impact of inclusive education on the process of normalization in the wider social context.

Key words: values, inclusive education, life quality, functional independence development.

KAZALO

1	Uvod	7
2	Kdo so osebe/otroci s posebnimi potrebami	9
2.1	Otroci z motnjo v duševnem razvoju.....	9
2.2	Temeljna načela in cilji za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami ...	11
2.3	Koncepcije in modeli pomoči.....	12
2.3.1	Razlika med konceptoma integracije in inkluzije	15
2.4	Programi vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami	18
3	Odnos Evropske Unije do populacije oseb s posebnimi potrebami	19
4	Izobraževanje oseb s posebnimi potrebami na Danskem.....	21
4.1	Splošne informacije o Danskem.....	21
4.2	Ključne informacije o izobraževanju oseb s posebnimi potrebami na Danskem	22
5	Primer šole za mlade s posebnimi potrebami Limfjordsskolen.....	25
5.1	Splošne informacije o šoli Limfjordsskolen.....	26
5.2	Profil in število učencev na šoli Limfjordsskolen	27
5.3	Profil in število zaposlenih na šoli Limfjordsskolen	27
5.4	Organizacija pedagoškega dela na šoli Limfjordsskolen	28
5.5	Organizacija dela socialnih delavcev v bivalni enoti šole Limfjordsskolen	29
5.6	Delovanje enote Projektværkstedet Limfjordsskolen.....	30
5.7	Namen projektov mednarodnega sodelovanja na šoli Limfjordsskolen.....	32
5.8	Izzivi, s katerimi se sooča šola Limfjordsskolen.....	33
6	Zaključek	34
7	Empirični del	35
7.1	Metodologija.....	35
7.2	Oprelitev hipotez in sklepi	36
8	Zaključna razmišljanja	38
9	Literatura.....	41
	Priloga A: Primeri jutranje risbe	43
	Priloga B: Slikovni material iz projekta Evropske prostovoljne službe na Limfjordsskolen	47

Priloga C: Vprašalnik za poglobljeni Intervju.....	54
Priloga Č: Transkripcija zvočnega posnetka poglobljenega intervjuja z gospodom Klausom Munch	55
Priloga D: Izobraževanje oseb s posebnimi potrebami na Danskem – Podrobnosti.....	70

1 Uvod

V okviru programa *Erasmus+*, katerega del so tudi projekti Evropske prostovoljne službe, sem šolsko leto 2014/2015 preživela na severnem Danskem, kjer sem prostovoljno delala na šoli za mlade s posebnimi potrebami Limfjordsskolen v majhnem mestu Løgstør. Na podlagi izjemne izkušnje, ki sem jo pridobila kot asistentka učiteljice, sem se navdušila nad danskim edukacijskim sistemom za osebe s posebnimi potrebami, ki je zagotovo primer dobre prakse, kar se odraža tudi v usklajenosti z večino aktualnih smernic in priporočil s strani Evropske agencije za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje. Razvoj tovrstnega sistema je bil mogoč zaradi močnega socialnega sistema, ki je značilen za vse skandinavske države. Ravno tako, pa so za razvoj sistema, kot ga poznajo danes, ključne tudi vrednote danske družbe, ki se nagibajo k spoštovanju človekovih pravic, spoštovanju človeške individualnosti in k zagotavljanju kakovostnega in aktivnega življenja za vse državljane v največji možni meri. Sodobna družba znanja, o kateri pogosto govorimo v aktualnem času, naj ne bi predstavljala ozek sloj intelektualcev, temveč najširše plasti določene družbe, kar neposredno predvideva enako kakovostno obravnavo vseh učencev v času šolanja. Poudarek na širši družbeni ravni je težnja k izboljšanju človeka skozi proces izobraževanja, kar naj bi prispevalo k oblikovanju samopodobe učečega ter vodilo v humanizacijo odnosov med ljudmi na splošno. Lahko bi rekli, da je ravno humanizacija odnosov med ljudmi temelj inkluzije. Proces humanizacije odnosov med ljudmi spodbujajo globalni politični programi s poudarkom na skrbi in sožitju med ljudmi različnih nacionalnosti, različnih socialnih, kulturnih, verskih in ideoloških prepričanj. Otroci s posebnimi potrebami pa nas, med drugim, lahko učijo ravno sprejemati drugačnost, čutnosti in empatije. (Romanov v Jurgec 2014, 1). Edukativni sistem v najširšem smislu ima potencial, da se sooči z vsemi oblikami diskriminacije in opremi mlade ljudi z orodji za pozitivno interakcijo z vsemi vrstniki, tudi drugačnimi (Jurgec 2014, 2). Inkluzija je gibanje za enakopravnost ljudi, pravičnost, solidarnost z vsemi izključenimi subjekti, za neodvisno in demokratično življenje, emancipiranost, za družbene in kulturne kode, ki bodo omogočili različnim ljudem skupno življenje brez izključevanja (Rutar v Jurgec 2014, 4). Uči nas, da večje kot so razlike med nami, večje so možnosti in kapacitete, da ustvarimo novo vizijo razvoja šole, človeka ter posledično tudi družbe. Vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redne šole je pozitivno, ne samo iz perspektive otroka s posebnimi potrebami, temveč tudi za vse ostale otroke, ker nam daje priložnost za učenje, kako živeti drug z drugim, ne glede na različnost ali drugačnost, ki je med nami. Vrednote inkluzije so: sodelovanje, soudeležba, odnosi, medsebojna odvisnost, sprejemanje ter prijateljstvo (Galeša v Jurgec 2014, 4). »Človek

namreč ne more obstajati (eksistirati), ne da bi nenehno vrednotil. Vrednote so pomembna konstitutivna prvina enkratne človeške osebnosti« (Židan 2015, 26). »Brez skupnih vrednot bi bilo malo verjetno, da bi člani družbe sodelovali in delovali skupaj... Zato urejena in stabilna družba zahteva skupne norme in vrednote« (Haralambos in Holborn 1999, 14). Nova kultura odnosov do otrok s posebnimi potrebami temelji na postmodernističnih vrednotah, kot so človekove pravice, antidiskriminativnost, enake pravice, individualnost, enake možnosti itd. Te štejejo za univerzalne vrednote razvitega in demokratičnega sveta, ki pa vsebuje tudi druge neoliberalistične in utilitaristične vrednote, za katere sta pomembna predvsem tekmovalnost in zmagovalci. Otroci/osebe s posebnimi potrebami so znotraj tega vrednotnega sistema lahko videne kot breme, ki le troši in bistveno ne prispeva k ustvarjanju dobrin. Lahko pa prispevajo bistveno več, učijo nas pomagati, se prilagoditi, ceniti to, kar nam je dala narava, učijo nas strpnosti in sprejemati drugačnost. Na podlagi tega lahko zaključimo, da k soustvarjanju in razvoju sveta, v k katerem živimo, prispevamo vsi na svoj način, tudi otroci/osebe s posebnimi potrebami (Opara v Jurgec 2014, 7).

To uvodno razmišljanje nas popelje do samega bistva, dveh hipotez, ki sta me vodili med procesom zbiranja podatkov in raziskovanja v mojem diplomskem delu. Poskušala sem ugotoviti povezanost med nivojem razvitosti določene družbe in nivojem razvitosti edukativnega sistema za osebe s posebnimi potrebami, kjer skušam dokazati, da bolj kot je razvita družba, bolje je poskrbljeno za pravico do izobraževanja oseb s posebnimi potrebami. Druga hipoteza pa je usmerjena v iskanje povezave med inkluzivnim edukacijskim sistemom ter procesom normalizacije drugačnosti, kjer skušam dokazati, da inkluzivno izobraževanje za osebe s posebnimi potrebami plemeniti družbo z nižanjem predsodkov do drugačnih in drugačnosti, kar vodi v normalizacijo drugačnosti. Metodološka orodja, ki sem se jih posluževala v ta namen, so študija primera šole Limfjordsskolen ter poglobljeni intervju, ki sem ga opravila z gospodom Klausom Munch, direktorjem šole Limfjordsskolen. Študija primera izhaja iz obdobja dela na šoli Limfjordsskolen, kjer sem v času šolskega leta opazovala organizacijo dela, način poučevanja, odnos zaposlenih do učencev s posebnimi potrebami ter obratno, kot tudi odnos širše družbe od učencev šole Limfjordsskolen in do oseb s posebnimi potrebami na splošno itd. Vprašalnik za poglobljeni intervju je bil sestavljen z namenom iskanja informacij povezanih s študijo primera šole Limfjordsskolen kot tudi z namenom neposrednega raziskovanja in iskanja odgovorov povezanih s postavljenima hipotezama. V sledečih poglavjih bom torej poskusila transparentno predstaviti odnos Evropske unije do populacije oseb s posebnimi potrebami, danski sistem za edukacijo oseb s posebnimi potrebami ter primer šole Limfjordsskolen. Ključni namen diplomskega dela ni

primerjava danskega s slovenskim edukacijskim sistemom za osebe s posebnimi potrebami, kljub temu pa zaradi celovitejšega pregleda teme na začetku opredeljujem, kdo so osebe s posebnimi potrebami, natančneje kdo so osebe z motnjo v duševnem razvoju, temeljna načela in cilje za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami, koncepcije in modele pomoči, razlike med konceptoma integracije in inkluzije ter programe vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami preko prizme slovenskega sistema.

2 Kdo so osebe/otroci s posebnimi potrebami

Torej, otroci s posebnimi potrebami so otroci:

- z motnjami v duševnem razvoju,
- slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije,
- gluhi in naglušni otroci,
- otroci z govorno-jezikovnimi motnjami,
- gibalno ovirani otroci,
- dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja,
- otroci z avtističnimi motnjami,
- otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami.

Potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016). Zgodnja opredelitev vrste primanjkljajev, ovir ali motenj otrok s posebnimi potrebami je izjemnega pomena zaradi systemskega usmerjanja k najprimernejšim načinom pomoči.

2.1 Otroci z motnjo v duševnem razvoju

Posebej bi predstavila otroke oziroma osebe z motnjo v duševnem razvoju, saj je šola Limfjordsskolen, ki jo bom predstavila v poznejših poglavjih, posebna šola za mlade z motnjo v duševnem razvoju. Motnja v duševnem razvoju nastopi pred dopolnjenim osemnajstim letom in je nevrološko pogojena razvojna motnja, ki se odraža v pomembno nižjih intelektualnih sposobnostih ter v pomembnih odstopanjih prilagoditvenih spretnosti (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 6).

Za otroke oziroma osebe z motnjo v duševnem razvoju so značilne sledeče lastnosti:

- Znižana splošna intelektualna raven/funkcioniranje, vključno z znižanimi sposobnostmi učenja, sklepanja in reševanja problemskih okoliščin ter znižane sposobnosti abstraktnega mišljenja in presojanja. Značilno je, da dosežek pri otrocih z motnjo v duševnem razvoju odstopa od povprečja, za več kot dve standardni deviaciji (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 6).
- Značilne so še znižane prilagoditvene funkcije oziroma spretnosti. Raven prilagoditvenih funkcij je opredeljena glede na otrokovo starost ter z odstopanjem na vsaj dveh prilagoditvenih funkcijah. Področja prilagoditvenih funkcij so sledeča: socialno, konceptualno in praktično področje. Primanjkljaji v prilagoditvenih spretnostih se pomembno odražajo na sledečih področjih: govor in komunikacija, skrb zase, samostojnost, socialne veščine, učne in delovne zmožnosti, funkcionalne učne sposobnosti, sposobnost praktičnih znanj ter skrb za lastno varnost (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 6).

Značilno je, da se motnje v duševnem razvoju lahko pojavljajo v kombinaciji z drugimi pridruženimi motnjami v razvoju. Stopnja motnje pa ni definirana zgolj na osnovi skupnega IQ rezultata, temveč na področju ugotovljenih prilagoditvenih funkcij (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 6).

Ločimo štiri stopnje motenj v duševnem razvoju in sicer lažjo, zmerno, težjo in težko motnja v duševnem razvoju:

- **Otroci/osebe z lažjo motnjo v duševnem razvoju:**

V to skupino sodijo osebe z znižanimi sposobnostmi za učenje in ustvarjanje splošnih znanj. Manj razvito je senzomotorično in miselno skladno delovanje ter sposobnost za načrtovanje, organizacijo, odločanje in izvedbo dejavnosti. Miselni procesi se odvijajo bolj na konkretni kot na abstraktni ravni. Značilna je uporaba preprostejšega jezika in nagnjenost k nezrelemu presojanju in odzivanju v socialnih okoliščinah. V kombinaciji z individualnim pristopom ter z vsebinskimi, metodičnimi in časovnimi prilagoditvami v učnem procesu, lahko dosežejo temeljna šolska znanja, ki pa ne zadostujejo minimalnim standardom znanj, določenim z izobraževalnimi programi. Lahko pa se usposabljujejo za manj zahtevno poklicno delo in samostojno socialno življenje (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 6).

- **Otroci/osebe z zmerno motnjo v duševnem razvoju:**

Značilno je, da so posamezne sposobnosti različno razvite. Tekom učnega procesa lahko osvojijo osnove branja (osnovnih besed in znakov), pisanja in računanja, na

drugih področjih (gibalnih, likovnih, glasbenih) pa so lahko uspešnejši. Za razvoj potencialov te skupine so potrebne prilagoditve pri poučevanju. Pri sporočanju svojih želja in potreb lahko potrebujejo podporo ali nadomestno komunikacijo. Posebno podporo pa potrebujejo pri vključevanju v socialno okolje. Usposobijo se lahko za enostavna, nezahtevna opravila, sicer pa potrebujejo podporo in različno stopnjo pomoči (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 7).

- **Otroci/osebe s težjo motnjo v duševnem razvoju:**

Pri tej skupini je možno usposabljanje za najenostavnejša opravila. Razumejo enostavna sporočila in navodila ter se ustrezno odzovejo nanje. Zmožni so sporočiti svoje potrebe in želje, pri tem pa lahko uporabljajo podporno ali nadomestno komunikacijo. Pri orientaciji v ožjem okolju potrebujejo varstvo in vodenje. Naučene veščine in spretnosti so zgolj avtomatizirane. Pri skrbi zase ne razvijejo samostojnosti. Pogoste so težave pri gibanju ter druge pridružene motnje in bolezni (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 7).

- **Otroci s težko motnjo v duševnem razvoju:**

Pri otrocih s težko motnjo v duševnem razvoju je možno usposabljanje le za sodelovanje pri posameznih aktivnostih. Razumevanje in upoštevanje navodil je zelo omejeno. Osnoven razvoj govora in sporazumevanja je redek, prav tako pa je zaznavanje in odzivanje na zunanje dražljaje močno omejeno. Potrebujejo stalno nego, varstvo, pomoč in vodenje. Gibanje je omejeno, večinoma pa imajo tudi težke dodatne motnje, bolezni in obolenja (Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2015, 7).

Pri nas se vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami izvaja v skladu z Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami - ZUOPP-1 in predpisi, ki urejajo področje predšolske vzgoje, osnovnošolskega izobraževanja, poklicnega in strokovnega izobraževanja ter splošnega srednjega izobraževanja.

2.2 Temeljna načela in cilji za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami

- zagotavljanje največje koristi otroka,
- celovitost in kompleksnost vzgoje in izobraževanja,
- enake možnosti s hkratnim upoštevanjem različnih potreb otrok,
- vključevanja staršev, posvojiteljev, rejnikov in skrbnikov v postopek usmerjanja in oblike pomoči,

- individualiziran pristop,
- interdisciplinarnost,
- ohranjanja ravnotežja med različnimi področji otrokovega telesnega in duševnega razvoja,
- čim prejšnje usmeritve v ustrezen program vzgoje in izobraževanja,
- takojšnje in kontinuirane podpore in strokovne pomoči v programih vzgoje in izobraževanja,
- vertikalne prehodnosti in povezanosti programov,
- organizacije vzgoje in izobraževanja čim bližje kraju bivanja,
- zagotavljanja ustreznih pogojev, ki omogočajo optimalen razvoj posameznega otroka (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport).

2.3 Konceptije in modeli pomoči

»V najširšem pomenu je izobraževanje preprosto eden od vidikov socializacije: vključuje pridobivanje znanja in učenje veščin. Naj bo namerno ali nenamerno, izobraževanje pogosto tudi pomaga oblikovati prepričanja in moralne vrednote« (Haralambos in Holborn 1999, 733). Haralambos in Holborn opišeta socializacijo kot proces, tekom katerega se posameznik nauči kulture lastne družbe, to je jezika in vedenjskih vzorcev. Za najpomembnejši vidik socializacije postavita ravno primarno socializacijo, ki navadno poteka v okviru družine, v času otroštva. Poudarjata pa tudi dejstvo, da je v zahodni družbi pomemben izvajalec socializacije ravno izobraževalni sistem (Haralambos in Holborn 1999, 12). V podporo te trditve lahko izvzamemo podano videnje ameriškega sociologa Talcotta Parsonsa iz poglavja namenjenega izobraževanju, ki v delu iz konca petdesetih let dvajsetega stoletja trdi...«da postane šola po primarni socializaciji znotraj družine osrednji dejavnik socializacije. Šole delujejo kot most med družino in družbo kot celoto in pripravljajo otroke za njihovo odraslo vlogo« (Haralambos in Holborn 1999, 736). Osnova za razvoj koncepcij in modelov pri reševanju problematike oseb s posebnimi potrebami so različne ideologije, ki so te koncepcije in modele oblikovale primerno svoji doktrini. Na razvoj posameznih koncepcij in modelov so vplivala različna prepričanja, vrednote, izkušnje, pričakovanja itd., značilna za svoje obdobje, ki so vsaka na svoj način in glede na prioritete prispevale k bolj ali manj uspešnemu načinu integracije oseb s posebnimi potrebami. »Ideološki pogled vključuje tudi vrednote. Ne vključuje le sodbe o tem, kakšne stvari so, temveč tudi, kakšne naj bi bile« (Haralambos in

Holborn 1999, 24). Danes je znano, da se najboljši rezultati osebnega razvoja, integracije in kakovosti življenja osebe s posebnimi potrebami dosegajo s širokim interdisciplinarnim obravnavanjem ob največjem upoštevanju individualnosti. Po Galeši, 1993, lahko povzamemo slednje koncepcije in modele:

- **Medicinska koncepcija z modelom pomoči**

Medicinska znanost je prva razvila sistematično in organizirano skrb za osebe s posebnimi potrebami. Ravno iz temeljev, ki jih je postavila medicina, se je razvila defektologija. Značilnost medicinske koncepcije in modela pomoči je, da se osebo s posebnimi potrebami primarno vidi (predvsem) kot bolnika. Posledično je bistveno ugotavljanje diagnoze ter upoštevanje predpisane terapije. Cilj je odstranitev oziroma olajšanje bolezni, ki ga je potrebno doseči z medicinskimi metodami in pripomočki. Medicinski model pomoči osebi s posebnimi potrebami želi zagotoviti največjo možno medicinsko izboljšavo okvare ali motnje, da bi tako ustvarili čim boljše pogoje za uspešnejše vključevanje v vsakdanje življenje. Velika pomanjkljivost v tej koncepciji je pogosto prisotna negativna konotacija, ki je usmerjena v motnjo ali okvaro in tako posredno ali neposredno ovira tudi psiho-socialni razvoj te osebe (Galeša 1993, 33).

- **Socialna koncepcija in model pomoči**

Nekoč so bile osebe s posebnimi potrebami videne kot deviantne, nevarne družbi. Posledično so lokacije ustanov (to so vzgojni zavodi, domovi, bolnišnice in celo zapor), namenjenih za obravnavo oseb s posebnimi potrebami, iz tega obdobja umaknjene v oddaljene kraje, na obrobja mest itd. Cilj je bil, da ob pomoči za to usposobljenih vzgojiteljic in drugega osebja, skušajo osebe s posebnimi potrebami »preoblikovati« v normalne državljane, pri čemer so bile največkrat uporabljene represivne vzgojne metode. Ravno zaradi tega ima ta, pri nas na srečo že zastarela, koncepcija negativen pristop do pomoči osebam s posebnimi potrebami. Izkazalo se je, da slabe socialne izkušnje v družini, šoli ali drugje (zavodi, domovi...) onemogočajo optimalen psiho-fizičen razvoj posameznika. Popravimo jih lahko se tako, da jih prekrijemo z dobrimi izkušnjami, zato ni smiselno otrok s posebnimi potrebami pošiljati stran od družine in prijateljev, ki jih imajo radi in jim nudijo ustrezno čustveno oporo (Galeša 1993, 34).

- **Posebna vzgojno izobraževalna koncepcija z modelom pomoči**

Nastala je kot kombinacija prvih dveh koncepcij z modeli in modelov vzgoje za zdrave otroke. Temelji na naslednjih predpostavkah:

- otroci s posebnimi potrebami so toliko in tako moteni, da jih ni možno ustrezno vzgajati in izobraževati v redni osnovni šoli;

- sposobnosti teh otrok so toliko znižane, da se jih ne da vzgajati in izobraževati po enakih metodah in pristopih ter programih kot običajne otroke;
- otroci s posebnimi potrebami se najbolje vzgajajo in izobražujejo v osnovni šoli s prilagojenim programom, kjer so razvrščeni glede na vrsto in stopnjo motenosti;
- otroke s posebnimi potrebami je možno le delno vzgajati in izobraževati;
- te otroke je možno razvrščati v homogene skupine;
- ti otroci so veliko bolj različni kot pa podobni zdravim otrokom.

Omenjeni model poleg otrok oziroma učencev s posebnimi potrebami zahteva še posebej usposobljene učitelje, posebej prilagojen program, posebne metode dela in posebne pripomočke. Prednost te metode pred drugima dvema je, da otroci niso odpeljani v oddaljene ustanove ampak stanujejo doma, ker so šole s prilagojenim programom v vseh večjih krajih. Tovrstna šola se prilagaja otrokovi motnji oziroma primanjkljaju, vendar pri tem uporablja linijo najmanjšega odpora in tako ne prispeva k premagovanju otrokovega primanjkljaja, saj mu ne nudi dovolj »nepremagljivih« izzivov (Galeša 1993, 34).

- **Koncepcija integracijske vzgoje in izobraževanja**

Pri tej koncepciji so bistvene povezave med individualizacijo, integracijo in socializacijo. »Cilj individualizacije je optimalni razvoj otroka, kamor sodi tudi čim boljša povezanost z drugimi ljudmi, torej tudi socialna integracija. Cilj prave socializacije je vedno razvoj družbe, kar pa lahko dosežemo le s pravim razvojem posameznika, z individualizacijo« (Galeša 1993, 39).

Temelji na sledečih najosnovnejših predpostavkah integracije:

- Med ljudmi so večje podobnosti kot razlike.
- V ustrezni edukacijski integraciji se vsi otroci bolje razvijajo.
- Integracija je metoda, cilj je normalizacija, boljši razvoj.
- Integracija zahteva balansiranje spoznavnega, emocionalnega in motoričnega področja v programu in v izvajanju programa.
- Integracija je dolgotrajen in kompleksen proces.
- Oseba s posebnimi potrebami se ne zaveda svojih primanjkljajev, kot se neumni ne zaveda svoje neumnosti, dokler mu tega kdo drug ne pove.
- Ustrezna stališča do oseb s posebnimi potrebami se lahko razvijejo le v sožitju s takimi ljudmi.
- Integracija je problem celotne družbe, njenih ideologij, vrednostnega sistema, njene koncepcije vzgoje in izobraževanja.

- Problemi integrirane vzgoje so bolj problemi vrednotenja oseb s posebnimi potrebami, ki je zasnovano na neutemeljenih strahovih in predsodkih, da nas moteni ogrožajo s svojo drugačnostjo kot česa drugega (Galeša 1993, 42).

Integracijo delimo na notranjo (biološke, psihološke in socialne komponente) in zunanjo (interakcija z drugimi ljudmi, vrstniki...). Izkaže se, da otroci, ki so zaradi svojega primanjkljaja ali motnje deležni negativnih odzivov, nazadujejo na psiho-socialnem področju. Pomanjkanje pozitivne stimulacije in motivacije onemogoča uspešno integracijo. Otroku s primanjkljajem ali motnjo smo dolžni pomagati, da razvije kompenzacijo za svojo slabost oziroma oviro. Prvi korak k dosegu tega cilja pa je sprememba stališč in vrednotenja oseb s posebnimi potrebami, ki vodi v spoznanje, da npr. slepota, gluhotata, nemost, duševna nerazvitost..., niso hendikep temveč primanjkljaj. Posledično to pomeni, da je potrebna prevzgoja najprej nas samih, ki veljamo za zdrave in normalne, da bi lahko sprejeli drugačne od nas kot enakovredne. Ravno to pa je osnova za razvoj kompleksne integracije, ki bo zahtevala spremembe na številnih področjih. Prevrednotiti bo potrebno marsikatero vrednoto, spremeniti mnogo stališč, razviti nove vzgojno-izobraževalne metode, ki bodo na ravni posameznika in družbe (Galeša 1993, 39).

2.3.1 Razlika med konceptoma integracije in inkluzije

Vpliv Konvencije Združenih narodov na pravice ljudi s posebnimi potrebami je idejo inkluzivnega izobraževanja po vsem svetu postavil v ospredje. Ideja sega veliko širše... ker zajema vse učence s posebnimi izobraževalnimi potrebami, in to ne glede na njihov izvor.

Poleg tega ideja ne vključuje samo vključevanje teh učencev v redne razrede, ampak tudi razmislek o različnih vidikih izobraževanja (Mitchell 2015, 10).

Kljub jasnim teoretskim razlikam med konceptoma integracije in inkluzije lahko v literaturi in predvsem v npr. slovenskem prostoru velikokrat zasledimo uporabo terminov integracije in inkluzije v smislu sopomenk itd., kar na nek način povzroča številne negotovosti na področju razumevanja razlik med konceptoma. Ker pa Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje spodbuja koncept inkluzivnega izobraževanja in ker danska zakonodaja za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami ravno tako temelji na konceptu inkluzivnega izobraževanja oseb s posebnimi potrebami, moramo na tej točki na kratko opredeliti ključne razlike med konceptoma.

Beseda »integracija« pomeni povezovanje posameznih enot ali delov v večjo celoto oziroma združevanje (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU). Medtem ko beseda »inkluzija« označuje odnos med množicama, pri katerem je ena množica podmnožica druge in ravno tako pomeni vsebovati (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU). Modernistični integracijski programi temeljijo na državni odgovornosti in institucijah. Postmoderno družbo pa lahko označimo kot polikulturno heterogeno družbo, v kateri je mogoča koeksistenca več normativno-vrednostnih osi in konceptov »normalnosti« ter eksistenca več različnih obrazcev obnašanja. Inkluzivni koncept naj bi državljanu omogočal enakovredno ter polno sodelovanje v družbi, kar pa naj ne bi pomenilo izenačevanje posameznikov ali skupin, temveč enake možnosti za vse, z upoštevanjem različnosti. Integracija naj bi zastopala hierarhične strukture, medtem ko je za inkluzivni koncept značilna mrežna struktura. Hierarhične strukture so brezosebne, toge, avtoritarne, ki zaradi svoje narave delovanja omejujejo osebne interakcije, odstopanje od splošnih normativnih standardov pa je podvrženo kontroli. V okviru mrežne strukture pa se predvideva enakopravnost akterjev, vendar ne zaradi homogenosti, temveč zaradi sodelovanja in dopolnjevanja v različnih menjavah idej, znanj itd. V okviru inkluzivnega koncepta temelj družbenega povezovanja ne predstavlja povprečnost, kjer je doseganje povprečnih rezultatov kriterij normalnosti, temveč postane temelj družbenega povezovanja individualna različnost. Medtem ko integracijski koncept teži k asimilaciji, je za inkluzivnega značilno ohranjanje identitete vsakega posameznika (Šučur v Lazarević 2003, 25-27). Koncept integracije naj bi bil bolj organizacijski ukrep, medtem ko inkluzivni koncept predstavlja pedagoški, socialni in psihološki proces vključevanja otrok s posebnimi potrebami v okvire običajnih scenarijev vzgojno-izobraževalnega procesa, kjer se izobraževalni proces prilagaja individualnim potrebam vsakega otroka (Resman v Lazarević 2003, 27). Inkluzija ne predvideva zgolj prilagajanja drugačni formi »normalnosti«, temveč nas uči, na kakšen način sprejemati drugačnost, kot tudi, kako sprejeti sebe kot drugačnega. Iz te perspektive pomeni inkluzija dvosmerno prilagajanje, torej prilagajanje manjšine večini in večine manjšini. Integracija pa zajema enosmerno prilagajanje in sicer zgolj prilagajanje manjšine večini (Šučur v Lazarević 2003, 27).

Inkluzivno izobraževanje temelji na učiteljih ter vseh ostalih strokovnih sodelavcih soudeleženih v procesu edukacije, na vseh ravneh sistema, ki razumejo filozofsko ozadje inkluzivnega koncepta, so mu predani in so ga pripravljene implementirati (Mitchell 2015, 12). Učitelji, starši, lokalna skupnost, šolska uprava, načrtovalci kurikulumov, inštituti za

usposabljanje ter podjetniki na področju izobraževanja, so dragoceni akterji za podporo inkluzije. Nekateri med njimi (npr. učitelji, starši in lokalna skupnost) so več kot dragoceni viri, ti so ključ do podpore vseh ravni procesa inkluzije, ki predvideva sprejemanje in promocijo raznolikosti (drugačnosti), kot tudi aktivno vlogo v učenčevem življenju, tako v šoli kot v širšem okolju. Ustvarjanje optimalnega okolja za učenje za inkluzijo je v veliki meri odvisno od odnosa med učitelji, starši, ostalimi učenci in družbo. Ideal je usmerjen v implementacijo koncepta inkluzije tako v šoli kot širše v družbi (Unesco 2005, 21).

Edukacija za vse, kar je poglobitno prizadevanje v okviru inkluzivnega koncepta, pomeni zagotovitev dostopa do kakovostne osnovne izobrazbe za vse otroke. Slednje zahteva ustvarjanje šolskega okolja ter edukacijskih programov znotraj katerih je učencem omogočeno učenje. Za primerno okolje se razume inkluzivno, efektivno okolje, ki je otrokom prijazno, je zdravo in varno okolje, ter je okolje, ki ravno tako upošteva vidik spola. Ustvarjanje otrokom prijaznih okolij je ključni predmet dela mnogih držav po svetu, ki želijo povečati dostopnost izobraževanja za čim več različnih učencev ter izboljšati kakovost izobraževanja, ki ga lahko ponudijo v svojih šolah (Unesco 2005, 10). Unescov pogled na inkluzijo, kot na dinamičen pristop pozitivnega odnosa do raznolikosti učencev, vidi individualne razlike kot priložnosti, katere bogatijo učenje. Zato menijo, da koncept inkluzivnega izobraževanja ne temelji zgolj na tehnično-organizacijskih spremembah, temveč je gibanje z jasno ideologijo (Unesco 2005, 12). Unesco si prizadeva, da bi edukacijske politike in praksa vseh temeljila na inkluzivnem konceptu, saj je pravica do izobraževanja osnovna človekova pravica in je temelj za bolj pravično in enakopravno družbo. Začetek širšega prizadevanja za inkluzivno izobraževanje seže v leto 1994, ko so se na Svetovni konferenci na temo izobraževanja oseb s posebnimi potrebami (*World Conference on Special Needs Education: Access and Quality*), v Salamanci (Španija), zbrali predstavniki 92 držav ter 25 mednarodnih organizacij, ter razpravljali o promociji in potrebnem premiku k inkluzivnem pristopu na področju izobraževanja (Unesco 2009, 8). Inkluzivni kurikulum, ki ga prinaša inkluzivni pristop, naj bi se nanašal na otrokov kognitivni, čustveni, socialni in kreativni razvoj in temelji na štirih stebrih izobraževanja za enaindvajseto stoletje, ki so sledeči: »Učiti se, da bi vedeli«, »Učiti se delati«, »Učiti se biti« in »Naučiti se živeti skupaj«. Le ti pa spodbujajo spoštovanje človekovih pravic in so močno orodje za premagovanje kulturnih, religijskih razlik, razlik v spolu in ostalih razlik (Unesco 2009, 18).

Na področju edukacije otrok s posebnimi potrebami pa sprememb ni možno doseči preko noči, temveč le te zahtevajo določen čas, ter jih je možno pričakovati tudi z novo generacijo učiteljev, ki prihajajo z aktualnimi znanji ter razumevanjem novih smernic na področju inkluzivnega koncepta edukacije (Kavkler in drugi 2015, 48).

V poznejših poglavjih, v katerih bom predstavila inkluzijo v teoriji in praksi na Danskem ter danski edukacijski sistem izobraževanja oseb s posebnimi potrebami, bomo govorili predvsem o konceptiji inkluzivnega izobraževanja, ki trenutno velja za najsodobnejši trend na področju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami.

2.4 Programi vzgoje in izobraževanja otrok s posebnimi potrebami

Slovenska šolska zakonodaja poudarja cilj in načelo enakih možnosti, pri čemer se upošteva različnost otrok s posebnimi potrebami. Ker je vsak otrok individualna oseba, ima tudi vsak svoje (drugačne) potrebe. Ravno zato, ker je spekter otrok s posebnimi potrebami zelo širok, nastaja potreba po izvajanju različno organiziranega izobraževanja, ki bi enakovredno zadovoljevalo potrebe vseh učencev s posebnimi potrebami. Tudi na Danskem je razvoj izobraževanja oseb s posebnimi potrebami temeljil na podobnih predpostavkah, zato je primerno, da za lažje razumevanje sistema izobraževanja oseb s posebnimi potrebami na Danskem opredelimo tudi programe izobraževanja in vzgoje otrok s posebnimi potrebami pri nas, saj kljub temu da danski izobraževalni sistem temelji na inkluzivnem izobraževanju oseb s posebnimi potrebami v rednih razredih, določena populacija oseb s posebnimi potrebami še vedno potrebuje izobraževanje v ločenih posebnih razredih s podobnimi značilnostmi, kot opredeljeno spodaj.

- **Prilagojeno izvajanje programov:**

Prilagojeno izvajanje programov predvideva, da dobijo učenci s posebnimi potrebami enakovreden izobrazbeni standard. Slednji se izvajajo v rednem šolskem sistemu. Prilagoditev se lahko nanaša na organizacijo in predmetnik, ki predvideva dodatno individualno strokovno pomoč v oddelkih in zunaj njih. Prav tako se lahko prilagodi prostor, zagotovi dodatne didaktične pripomočke, v nekaterih primerih pa se tudi zmanjša število učencev v razredu.

- **Prilagojeni izobraževalni programi:**

Ti programi ne omogočajo enakovrednega izobrazbenega standarda. Namenjeni so predvsem otrokom, ki so duševno manj razviti, še vedno pa so se sposobni izobraževati.

- **Posebni programi:**

Posebni programi ravno tako ne omogočajo enakovrednega izobražbenega standarda. V slednje se vključuje osebe s težko motnjo v duševnem razvoju, za katere je vključitev v izobraževanje nesmiselna, lahko pa se učijo osnovnih življenjskih veščin. Pri tem sodelujejo tudi dnevni centri in zavodi za usposabljanje (Žerovnik 2004, 11-13).

V te tri ravni programov se usmerja otroke v skladu z njihovimi sposobnostmi in potrebami, v okviru šolanja pa se upošteva tudi njihov učni dosežek in delovanje.

3 Odnos Evropske Unije do populacije oseb s posebnimi potrebami

To področje najcelovitejše pokriva Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje (v nadaljevanju Agencija), ki je neodvisna organizacija in deluje kot platforma kooperacije med njenimi 28 članicami na področju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami in inkluzivnega izobraževanja. Cilj Agencije je izboljšanje izobraževalne politike in prakse za učence s posebnimi potrebami. S strani držav članic so prejeli pooblastila in pristojnosti za omogočanje sodelovanja v zvezi s prednostnimi nalogami držav, ki so v skladu s prednostnimi nalogami Evropskega sveta, kot je le to opredeljeno v strategiji Izobraževanje in usposabljanje 2020 in so hkrati v skladu z mednarodnimi sporazumi, kot sta Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov (2006) in Konvencija o otrokovih pravicah (1989) (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

Ustanovljena je bila leta 1996, finančno pa jo podpirajo ministrstva za izobraževanje v državah članicah. Prav tako jo podpirajo evropske institucije, kot sta Evropska komisija in Evropski parlament. Slovenija ima status članice od leta 2008. Članice agencije so vse države članice Evropske Unije, kot tudi druge države, kar omogoča statut Agencije. Članice so sledeče države: Avstrija, Belgija (Flamsko in Francosko govoreča skupnost), Ciper, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francija, Nemčija, Grčija, Madžarska, Islandija, Irska, Italija, Litva, Latvija, Luksemburg, Malta, Nizozemska, Norveška, Poljska, Portugalska, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Švica in Velika Britanija (Anglija, Severna Irska, Škotska in Wales) (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

Agencijo lahko razumemo tudi kot evropski center znanja, ki ponuja možnosti za strokovno izobraževanje, razvoj različnih novih pristopov in metod izobraževanja in kot prostor za izmenjavo izkušenj. Agencija se osredotoča na inkluzivno izobraževanje v najširšem pomenu. Ukvarjajo se predvsem z raznolikostmi učencev v vseh izobraževalnih okoljih in sicer z vidika kakovosti. Delujejo v smeri iskanja načina za izboljšanje dosežkov vseh učencev na

vseh ravneh inkluzivnega vseživljenjskega učenja in sicer na smiseln način, ki izboljša njihove življenjske priložnosti in možnosti za aktivno sodelovanje v družbi (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

Poglavitni koraki pri raziskovanju kritičnih dejavnikov uspešnosti znotraj sistema inkluzivnega izobraževanja vključujejo:

- Ugotavljanje napredka.
- Prepoznavanje ovir pri napredku.
- Aktivno spremljanje in pregled razvoja politik v državah z namenom podpiranja razvoja trajnostnih in učinkovitih inkluzivnih izobraževalnih programov (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

Delo agencije je sestavljeno iz sledečih modulov:

- **Zbiranje, analiza in zagotavljanje priporočil, smernic za politike in prakso državam članicam ter izmenjava informacij o prioritetnih temah s področja projektnega dela.**

Vsi tematski projekti se ukvarjajo z vprašanji, ki so skupnega pomena za oblikovalce politik za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje. Prednostne teme vključujejo zgodnjo obravnavo v otroštvu, ocenjevanje v inkluzivnih okoljih, izobraževanje učiteljev za inkluzijo, poklicno izobraževanje in usposabljanje, informacijska in komunikacijska tehnologija (IKT) za inkluzijo, dostopnost informacij in zbiranje podatkov s področja inkluzivnega izobraževanja (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

- **Izkazovanje, posredovanje in razširjanje informacij**

Informacije o dejavnostih Agencije so dosegljive na spletni strani Agencije in v tiskani obliki (poročila, pregledi literature, povzetki politik). Poglavitni rezultati projektov so na voljo v do 22 različnih jezikih (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

- **Organizacija in sodelovanje na konferencah, seminarjih in drugih dogodkih**

Agencija se ukvarja tudi z organizacijo dogodkov, konferenc, okroglih miz, tematskih sestankov itd. Ti dogodki so priložnost za različne interesne skupine za ozaveščanje, izmenjavo informacij o prednostnih področjih in omogočanje povezovanja udeležencev (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

- **Sodelovanje z evropskimi institucijami in mednarodnimi organizacijami**

Agencija sodeluje z organizacijami kot so *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (UNESCO) in njenimi zavodi (*International Bureau of Education* (IBE) in *Institute for information Technologies in Education* (IITE)), *The Organisation for*

Economic Co-operation and Development (OECD), Eurostat, Eurydice, Cedefop, Svetovna banka. Cilj je skupno delovanje za skupne vrednote, preprečitev prekrivanja in omogočanje družbam, da bi postajale vedno bolj inkluzivne (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2016).

Obstoj in način dela Evropske agencije za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje, ki ima sedež ravno na Danskem v prestolnici pokrajine Funen, torej v mestu Odense, odraža težnjo Evropske unije po izboljšanju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami in vpeljevanja inkluzivnega izobraževanja na celotnem področju Evropske unije in širše. To kaže na težnjo po razvoju področja v smeri izboljšanja kakovosti življenja oseb s posebnimi potrebami na splošno in težnjo k spodbujanju razvoja zdravih družbenih vrednot, kot je sprejemanje drugačnosti (tako tuje kot svoje), kar naj bi veljalo za eno ključnih vrednot sodobne Evrope, kar pa je v današnjem času, ne samo na področju pravic oseb s posebnimi potrebami, temveč tudi širše, velik izziv za Evropsko unijo.

4 Izobraževanje oseb s posebnimi potrebami na Danskem

Nacionalni edukativni sistemi so zaradi specifičnega zgodovinskega razvoja in specifične politične tradicije določene države, vsak zase edinstveni. Kljub temu pa je v vsakem izobraževalnem sistemu mogoče prepoznati določene komponente, ki so enotne v vseh nacionalnih edukativnih sistemih. Institucionalizacija izobraževanja je vodena s strani nacionalnih ideologij ter je določena z nacionalnimi zakoni (Hoffmeyer-Zlotnik in Warner 2007, 118-119). V nadaljevanju se bomo dotaknili ključnih informacij v zvezi z izobraževanjem oseb s posebnimi potrebami na Danskem. Razvoj sistema, kot ga danes poznajo, je bil mogoč tudi zaradi specifičnih zgodovinskih dogodkov na Danskem, zato na začetku pogledimo nekaj splošnih informacij o Danski družbi.

4.1 Splošne informacije o Danski

Danska je ena najstarejših evropskih nacij. Kot vemo, leži v severnem delu Evrope. Je parlamentarna monarhija, kjer je parlament demokratično izvoljen, glava države pa je monarh (aktualna danska kraljica je Margareta II). Najpomembnejši politični telesi sta *Folketing* (danski parlament) in *Reggering* (vlada). Danska ustava izhaja iz leta 1849. Skozi čas je bila zgolj malenkostno preoblikovana in je temelj danskega demokratičnega sistema. Življenjski standard na Danskem je visok in razlika med bogatimi in revnimi je manjša kot v mnogih drugih državah. Površina države znaša 43.000 km². Sestavljajo jo polotok Jutland in 406 otokov, od katerih je približno 80 naseljenih (1998). Največji otok je *Zealand*, na katerem se

nahaja glavno mesto Kopenhagen (Ministry of Social Affairs in Ministry of Education 2000, 7). Po zadnjih podatkih ima Danska 5.659,715 prebivalcev (Evropska unija 2015). Imigracija v in iz Danske je v zadnjih desetletjih povzročala določene socialne in ekonomske spremembe. Petinosemdeset odstotkov prebivalstva živi v mestih. Največ v prestolnici Kopenhagen (področje naj bi naseljevalo okoli 1,79 milijona prebivalcev). Drugo največje mesto pa je Aarhus (leži na polotoku Jutland). Država je razdeljena na več okrožij (*amter*), ta pa so razdeljena na manjše občine (*kommuner*). Po podatkih iz leta 2000 naj bi bilo 14 okrožij in 275 občin. Lokalne in regionalne oblasti so odgovorne za približno 70 % aktivnosti vladanja. Področja odgovornosti lokalnih oblasti so vezana na davke, skrb za otroke, izobraževanje otrok od 7. do 16. leta, prostovoljno izobraževanje odraslih, knjižnice, kulturne in športne ustanove, pomoč na domu in skrb za ostarele. Odgovornost okraja so ravno tako posebne enote dnevne oskrbe za otroke s posebnimi potrebami v obdobju zgodnjega otroštva in splošna odgovornost za bolnišnice ter višje srednješolsko izobraževanje. Večina lokalnih oblasti je članic Nacionalnega združenja lokalnih oblasti na Danskem (*Kommunernes Landsforening*). K teritoriju Kraljevine Danske ravno tako sodita dve avtonomni področji in sicer Ferski otoki (1.400 km²; cca 45.000 prebivalcev) in Grenlandija (2.2 milijona km²; cca 57.000 prebivalcev). Izobraževanje in skrb za osebe s posebnimi potrebami na teh avtonomnih področjih je odgovornost lokalnih parlamentov in ne Danskega, zato se v nadaljnjih poglavjih ne bomo dotaknili njihovih izobraževalnih sistemov (Ministry of Social Affairs in Ministry of Education 2000, 7).

4.2 Ključne informacije o izobraževanju oseb s posebnimi potrebami na Danskem

Obvezno izobraževanje na Danskem se začne pri šestih letih starosti v javni šoli *Folkeskole* in za vse učence traja devet let. To obdobje pokriva osnovna šola (*primary school*) in nižja srednja šola (*lower secondary school*). Temu lahko sledi prostovoljno dodatno leto (deseto leto), gimnazija, ki traja tri leta ali poklicno izobraževanje (Hoffmeyer-Zlotnik in Warner 2007, 126). Danska družba temelji predvsem na spoštovanju individualnosti. Odnos šole do tistih, ki so drugačni močno spodbuja spoštovanje samo (Jórgensen 1970, 9). Možnosti za vključitev otroka s posebnimi potrebami v izobraževanje so tri. Prva možnost predvideva vključitev v redni razred, kjer otrok s posebnimi potrebami prejema dodatno poučevanje in primerno pomoč. Druga možnost je, da se izobražuje v razredu s posebnim programom v okviru redne šole. Tretja možnost, ki je primerna v primeru, da učenec ne more napredovati v okviru prvih dveh opcij pa je, da se učenec izobražuje v specializirani šoli s posebnim

programom oziroma, če je to potrebno, v specializirani šoli s posebnim programom in bivalno enoto (Jørgensen 1970, 12). Participacija in porazdelitev odgovornosti za inkluzijo je na Danskem porazdeljena med mnogimi akterji, kot so učitelji in šole, nacionalni in lokalni politiki, uprave šol in ravnatelji, učenci in starši, raziskovalci, razne organizacije iz področja ter sindikati (Ibid v Essi Kesälahti in Väyrynen 2013, 19).

Leta 2012 je bil na Danskem sprejet nov zakon o javni šoli (*Folkeskolen*), ki postavlja nove cilje v smeri bolj inkluzivne šole, ki naj bi izobraževala več (različnih) učencev v rednem sistemu. Del nove zakonodaje so ravno tako realni in konkretni napotki o tem, kako se soočiti z izobraževalnimi izzivi in kako organizirati diferencirano in čim bolj individualizirano izobraževanje. Ker je na Danskem inkluzivno izobraževanje tako politična prioriteta kot tudi jasno prizadevanje šol, je Ministrstvo za izobraževanje podprlo občine in šole pri izvajanju nove zakonodaje za izboljšanje nivoja inkluzivnega izobraževanja z oblikovanjem centra znanja, katerega namen je zbiranje informacij, podpora raziskovalnih projektov in širjenje idej, informacij ter znanja. Koncept tako imenovanega diferenciranega poučevanja, ki za šole predstavlja splošen okvir, zadeva tako učence s posebnimi potrebami kot ostale učence. Ključni namen razvoja diferenciranega načina poučevanja je zadržati učenca v rednem razredu, če je to le mogoče, zato sistem predvideva možnost obiskovanja posebnega pouka pri enem ali več predmetih za učence, ki kljub diferenciranemu načinu poučevanja ne dosegajo zahtevane ravni znanja. Ravnatelj določene šole je tisti, ki na podlagi strokovne ocene ter posveta z učencem in s starši, sprejme odločitev o premestitvi v najprimernejši razred ali celo premestitev na najprimernejšo šolo za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami. Ker je prioriteta razviti kakovostne izobraževalne programe, je Danska vzpostavila mnoge mehanizme za podporo in pomoč šolam in občinam, kot so (že omenjeni) center znanja, delovne in svetovalne skupine, vzpostavitev finančnega sklada, nevladne kampanje, širši politični dogovor za podporo sprememb ter letno spremljanje razvoja preko poročil in sledenja rezultatom nove strategije. Na Danskem imajo starši pravico do svobodne izbire šole, edina omejitev pa je, da izbrana šola ustreza v smislu ponudbe relevantne pomoči otroku s posebnimi potrebami ter da otrok izbrano šolo sprejme. Nova zakonodaja sicer predvideva možnost različne organizacije izobraževanja oseb s posebnimi potrebami, vendar v večini primerov učenec ostane del rednega programa in prejema tudi poučevanje v razredu s specializiranim posebnim programom pri enem ali več predmetih. Alternativa temu pa je poučevanje izključno v specializiranem razredu s posebnim programom za npr. učence z motnjo v duševnem razvoju, za učence z disleksijo, za slepe in slabovidne učence, za učence z

motnjo sluha in za učence z motnjami v telesnem razvoju, ki pa je lahko del redne šole ali specializirane posebne šole. Načrtovanje izobraževanja oseb s posebnimi potrebami pa naj bi najboljše upoštevalo posameznikove individualne kvalifikacije, zrelost ter interese, česar poglobitni namen je doseganja osebnih, socialnih in poklicnih kompetenc, tudi za mlade, ki niso sposobni dokončati šolanja po rednem programu. Le to osebam s posebnimi potrebami v odrasli dobi omogoča aktivno in neodvisno državljanstvo in če je to le mogoče, nadaljnje izobraževanje in vključitev na trg dela. Zato imajo osebe s posebnimi potrebami na Danskem pravico tudi do višjega srednješolskega izobraževanja, ki traja tri leta in katerega lahko obiskujejo do dopolnjenega 25 leta starosti. Sistem predvideva mrežno sodelovanje med šolo (ravnateljem) in zunanjimi strokovnjaki izobraževalno-psihološke službe itd., kot tudi redno spremljanje otrokovega razvoja, z namenom ugotavljanja potrebe po spremembah v načinu poučevanja oziroma zagotavljanja najustreznejše pomoči. Večina odločitev glede izobraževanja oseb s posebnimi potrebami je sprejetih na ravni lokalnih oblasti, le nekaj ozko specializiranih šol za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami je vodenih na regionalni ravni. Ravno tako so občine odgovorne za socialno pomoč in ustvarjanje delovnih mest in programov znotraj katerih so ta delovna mesta za osebe s posebnimi potrebami ponujena. Poglobitni namen tovrstnih projektov je prizadevanje za večjo participacijo mladih s posebnimi potrebami v javnem življenju. Tekom šolanja sistem predvideva tudi obvezno ocenjevanje ter obvezen zaključni izpit, z namenom ugotavljanja napredka, morebitne potrebe po spremembah v programu posameznega učenca ter zagotavljanja dobre akademske podlage po končani šoli za vse učence. Predmeti v zadnjih letih šolanja so prilagojeni krepitvi učenčeve zmožnosti izbire programa za nadaljnje izobraževanje ali zaposlitev. Ti predmeti so na temo izobraževanja, poklicnega usposabljanja in trga dela. Poleg tega je vsem učencem ponujeno še poklicno usposabljanje oziroma usposabljanje za delo, za katerega učenec prejme finančno nagrado in takšen način poklicnega usposabljanja oziroma usposabljanja za delo je znan še kje po Evropi ter se imenuje »dualni sistem«. Podporo pri izbiri nudijo Centri za usmerjanje mladih do 25 leta starosti ter še občinski program usmerjanja in informiranja. Izvajanje pisnih ocenjevanj učencev in nacionalni izpiti so privedli do nenehnih razprav o prednostih in slabostih le te. Ideja za uvajanje le teh pa izhaja predvsem iz potrebe po učinkovitem orodju, ki bi pomagalo učiteljem, staršem in učencem, da se usmerijo bližje k specifičnim potrebam posameznega učenca. Danski sistem pa je zelo pozoren tudi na predšolsko vzgojo, saj je poseben poudarek ravno na zgodnji obravnavi oseb s posebnimi potrebami, kjer je cilj omogočiti otrokom s posebnimi potrebami »enak« status ob začetku šolanja, kot ostalim otrokom, če je to le mogoče. S tem namenom je bila uvedena posebna

vzgojno izobraževalna asistenca za dojenčke, ki je del aktivnega učečega okolja in mora biti dobro usklajena z drugimi dejavnostmi, s poudarkom na pomenu vodenja staršev in pedagogov v npr. centrih za dnevno varstvo itd., v smislu kako najbolje podpreti otrokov razvoj ter težiti k umestitvi v redno izobraževanje in/ali usposabljanje, če je to le mogoče. Na Danskem imajo ravno tako dobro razvit sistem za obravnavo pritožb s strani staršev, v primeru, da se le ti ne strinjajo z odločitvami sprejetimi po ustaljenih sistemskih postopkih, kar je dodatna možnost za zagotavljanje kakovosti in odpravljanje nepravilnosti. Organizacija poučevanja, vključno z izbiro metod, načina poučevanja, izbiro učnih gradiv in izbiro predmetov mora izpolnjevati cilje zastavljene s strani Ministrstva za šolstvo, ki pa predvideva raznoliko in ustrezajoče poučevanje, prilagojeno potrebam in zmožnostim posameznega učenca. Odgovornost ravnatelja je zagotoviti, da razrednik v sodelovanju z ostalimi učitelji, vključenimi v določen razredni načrt, organizira poučevanje na takšen način, da se ustvarja dovolj izzivov za vse učence. Pri izboru delovnih nalog ter predmetov, pa naj bi bil poudarek tudi na sodelovanju med učiteljem in učencem. Poleg osnovnih znanj pa zakon o *Folkeskole* zahteva še pomoč pri spodbujanju individualnega razvoja ter razvoj socialnih veščin posameznega učenca, glede na njegove sposobnosti. Metode dela so s tem namenom usmerjene v doseganje večje samozavesti in zrelosti učencev. Takšen način pedagoškega dela zahteva tesno sodelovanje med šolo in domom ter stalen dialog med učitelji, starši in učenci (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016). Za bolj podroben opis danskega izobraževalnega sistema za osebe s posebnimi potrebami glej prilogo D.

Pogoj za kakovostno implementacijo inkluzije na Danskem je tudi primerna usposobljenost učiteljev, zato na je na Danskih univerzitetnih programih za izobraževanje učiteljev (primer University College Zeland) v programe vseh predmetov uvrščen modul inkluzivnega poučevanja. Tekom študija so študentje dolgi opravljati študijsko prakso tri krat, kar skupaj zneso 24 tednov, na kateri morajo preizkusiti inkluzivne metode poučevanja (Essi Kesälahti in Väyrynen 2013, 49).

5 Primer šole za mlade s posebnimi potrebami Limfjordsskolen

V okviru programa Evropske Unije Erasmus+ za sodelovanje na področju izobraževanja, usposabljanja, mladine in športa, katerega del so projekti Evropske prostovoljne službe (*European Voluntary Service*) sem šolsko leto 2014/2015 prostovoljno delala kot asistentka učiteljice na šoli za mlade s posebnimi potrebami na severnem Danskem Limfjordsskolen.

Programi Erasmus+ je namenjen izboljšanju spretnosti in zaposljivosti mladih kot tudi posodobitvi izobraževanja, usposabljanja ter mladinskega dela. Program omogoča študij, usposabljanje, pridobitev delovnih izkušenj ali opravljanje prostovoljnega dela v tujini več kot 5 milijonom Evropejcev (Erasmus+). Projekti Evropske prostovoljne službe mladim omogočajo daljše bivanje in delo v gostiteljski organizaciji v drugi državi za obdobje do 12 mesecev. Delo prostovoljca oziroma prostovoljke na določenem projektu je v korist gostiteljske organizacije ali celotne lokalne skupnosti, za prostovoljca/ko pa udeležba pri takšnem projektu predstavlja neprecenljivo izkušnjo učenja na vseh področjih (Movit).

5.1 Splošne informacije o šoli Limfjordsskolen

Limfjordsskolen je specializirana posebna šola za mlade z motnjo v duševnem razvoju od 16 do 20 leta. Šola se nahaja v manjšem, nekdanjem ribiškem, mestu Løgstør, ki leži ob fjordu Limfjorden na severnem delu polotoka Jutland. Ker je šola regionalna, učenci prihajajo iz celotnega področja severne Danske.

Limfjordsskolen je šola z bivalno enoto, ki ponuja specializirano posebno izobraževanje, prilagojeno individualnim potrebam, kompetencam in izzivom določenega učenca. Tovrstno izobraževanje je na Danskem ponujeno vsem mladim, ki se kljub dodatni podpori in prilagojenemu kurikulumu ne zmorejo vključiti in dokončati izobraževanja po rednih programih. Uraden naziv programa izobrazbe je *Special Organised Secondary Education* (STU), ki traja tri leta (Limfjordsskolen). Kot že omenjeno, je Limfjordsskolen rezidenčna šola torej šola z bivalno enoto. Učenci med izobraževanjem bivajo v štirih »družinskih« skupinah oziroma skupnostih, vsak učenec ima svojo sobo, skupini pa pripada še dnevni prostor s kuhinjo. Maksimalno število učencev v eni skupini lahko znaša do 13 učencev, vendar so običajno skupine manjše, saj se velikost skupine oblikuje glede na individualne značilnosti učencev, sprejetih v aktualnem šolskem letu. Tri »družinske« skupine bivajo na šoli, medtem ko ima ena skupina prostore v bližnjem centru mesteca Løgstør. Gre za uvajanje v samostojnejše bivanje (z določeno pomočjo) v odraslem obdobju v bivalnih skupnostih. V to skupino so običajno vključeni učenci v zadnjem letu izobraževanja, ki lahko razvijejo določeno mero samostojnosti. Del šole je tudi Projektværkstedet, kar pomeni projektna delavnica, ki ponuja delovno mesto osebam s posebnimi potrebami v odrasli dobi. Pri nas ta koncept poznamo pod imenom varstveno delovni center. Delavnica zaposluje do deset oseb s posebnimi potrebami. Sestavljajo jo umetniški atelje, kjer se izvajajo aktivnosti, kot je

slikanje, kiparjenje, lončarjenje, obnova starega pohištva in gledališče, ter šolska kuhinja, kjer osebe s posebnimi potrebami pomagajo.

Limfjordsskolen ima dolgo tradicijo. Ustanovljena je bila leta 1969, kmalu za prelomnim letom 1965, ko danska oblast sprejme zakon, ki pravi, da se je vsak danski otrok ne glede na svoje posebne potrebe sposoben nečesa naučiti in posledično da si vsak danski otrok zasluži pravico do izobraževanja, kot pojasnjuje Klaus Munch. Torej v duhu takratnega novega zakona leta 1969 skupina ljudi ustanovi šolo Limfjordsskolen, najprej kot posebno šolo za deklice s težjimi učnimi težavami. Že v 70. letih pa šola postane šola za deklice in dečke z motnjo v duševnem razvoju. Vse od takrat je šola Limfjordsskolen specializirana za mlade z motnjo v duševnem razvoju in z drugimi pridruženimi motnjami.

5.2 Profil in število učencev na šoli Limfjordsskolen

Učenci stari od 16 do 20 let, vključeni v poseben program izobraževanja oseb s posebnimi potrebami na šoli Limfjordsskolen, so osebe z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju, ki imajo lahko tudi druge pridružene motnje. Kot že omenjeno, gre za populacijo učencev, ki kljub dodatni asistenci in dodatnemu diferenciranemu poučevanju ne zmorejo izobraževanja v rednih (inkluzivnih) šolah. Praktično to pomeni, da je populacija učencev precej heterogena, saj imajo nekateri, poleg motnje v duševnem razvoju še gibalno disfunkcionalnost, težave pri razvoju verbalne komunikacije, motnje avtističnega spektra, dawnov sindrom itd. Limfjordsskolen je v šolskem letu 2014/2015 sprejela 42 učencev (se pa to število spreminja vsako šolsko leto, saj šola lahko prilagaja velikost skupine glede na različne dejavnike, kot so vrsta in kombinacija motenj učencev, obnova šole itd.) (ICYE). Med poglobljenim intervjujem z ravnateljem šole Klausom Munch izvem, da ima šola za prihajajoče šolsko leto vpisanih 35 učencev. V skladu s potrebami učencev v aktualnem šolskem letu se prilagajata tudi zasedba in obseg kolektiva, in sicer to število znaša cca. 40 zaposlenih.

5.3 Profil in število zaposlenih na šoli Limfjordsskolen

Kot že omenjeno, bo v prihodnjem šolskem letu število osebja cca. 40 zaposlenih. Od tega je 10 učiteljev s štiriletno univerzitetno izobrazbo iz pedagoškega področja, vendar ne nujno izobrazbo specialnega rehabilitacijskega pedagoga. Ravnatelj šole Limfjordsskolen Klaus Munch pravi, da je izobrazba specialnega rehabilitacijskega pedagoga lahko prednost, kot je prednost tudi predhodna izkušnja dela z otroki in mladimi s posebnimi potrebami, ni pa to

pogoj oziroma zahteva za zaposlitev učitelja. Poučevanje poteka večinoma v dopoldanskem času. V bivalni enoti pa so zaposleni socialni delavci, ravno tako s štiriletno univerzitetno izobrazbo iz področja socialnega dela. Socialni delavci delajo v treh izmenah - dopoldanski, popoldanski in nočni, pri tem pa nočno izmeno opravljajo osebe, ki jim takšen način dela odgovarja in ne vsi zaposleni socialni delavci. Nekaj oseb je še zaposlenih v pisarni, v šolski kuhinji, na področju vzdrževanja šole in čiščenja. Klaus Munch pravi, da se število osebja spreminja odvisno od potreb učencev, ki so trenutno na šoli. Za določenega učenca pridobi šola določen proračun, odločitev, kako pa se ta proračun porabi, pa sprejme ravnatelj šole, torej v primeru Limfjordsskolen je to gospod Klaus Munch. Ravnatelj se tako glede na potrebe specifičnega učenca, odloči, koliko sredstev bo šlo za osebje, koliko za aktivnosti itd. Gospod Klaus Munch pojasnjuje, da je takšen način dela smiseln, saj je funkcionalno, da se o namembni sredstev odločajo skladno s potrebami individualnega učenca, te potrebe pa najbolje poznajo in prepoznajo tisti, ki so v stiku z učencem in to je v času šolanja zagotovo strokovno osebje šole. Cilj razporeditve sredstev pa je zagotoviti najvišjo možno kakovost z namenjenim proračunom. Šola sodeluje tudi z zunanjimi sodelavci iz področja izobraževalno-psihološke podpore, zdravstvenih storitev itd.

5.4 Organizacija pedagoškega dela na šoli Limfjordsskolen

Poučevanje poteka v štirih skupinah, ki so tematsko usmerjene. Te so: glasbena skupina oziroma linija, likovna skupina oziroma linija, skupina oziroma linija za mednarodne teme ter skupina oziroma linija za naravo. Ker je poglobljena težnja pedagoškega procesa prilagajanje učencu in njegovim individualnim potrebam, željam in iskanje močnih področij učenca, so učenci razvrščeni v delovne skupine glede na njihove interese, v največji možni meri. V razredu hkrati sodelujeta dva učitelja, če pa se pojavi potreba po dodatni asistenci določenemu učencu, se zagotovi še ta. Kurikulum se v vsaki skupini oziroma liniji oblikuje glede na potrebe učencev in se posledično odvisno od tega spreminja. Pravilo pa je, da so v največji možni meri v dejavnost vključeni vsi učenci v razredu, kar praktično pomeni, če je izveden izlet do plaže, se izleta udeleži skupina v celoti in tudi če imamo »na krovu« učenca, ki je gibalno oviran in uporablja npr. voziček, gremo na plažo vsi (vsi izstopimo iz kombija, se prilagodimo in vzamemo običajen voziček, namesto električnega, ki je pretežek za vožnjo po peščenih podlagi itd...). Zaradi specifične populacije, ki ima zmerne, težje in težke motnje v duševnem razvoju, velikokrat s pridruženimi drugimi motnjami, je temo najlažje predstaviti in približati učencem preko izkustvenega učenja in preko interdisciplinarnega pristopa. To pa v

praksi pomeni - če se v skupini oziroma liniji za naravo učimo o npr. močvirju, se do močvirja fizično odpeljemo, ter ga doživimo, da bi lažje razumeli. Medtem (na primernem nivoju) celovito vključimo tako temo iz področja geografije, hidrologije, botanike in še kaj. Skupine oziroma linije se enkrat na leto odpravijo na večjo strokovno ekskurzijo izven meja Danske v organizaciji učiteljev. V šolskem letu 2014/2015 se je glasbena skupina odpravila v Dresden (Nemčija), likovna skupina v Amsterdam (Nizozemska), skupina za mednarodne teme je obiskala Dunaj (Avstrija), skupina za naravo pa Husum (Nemčija). Program letne strokovne ekskurzije je povezan s temo določene skupine. Poglavitni namen poučevanja skupine učencev ni usmerjen v osvajanje akademskih tem, temveč v osebni razvoj individualnega učenca, v razvoj močnih področij, v razvoj samostojnosti v največji možni meri, da bi le v odrasli dobi lahko postal čim bolj aktiven državljan, vključen v lokalno skupnost. Šolski dan se začne z jutranjo pesmijo, za katero se vse skupine zberejo v »piramidi«, kot imenujejo veliko šolsko jedilnico. Določeno je, kateri učitelj ta dan vodi jutranjo pesem in najprej naredi pregled predvidenih aktivnosti za tekoči dan. Učenci aktivno sodelujejo tako pri pogovoru o dnevnem urniku kot pri petju pesmi. Po končani jutranji pesmi skupine odidejo skupaj z učitelji v svoje razrede. Kot pove Klaus Munch, je koncept jutranje pesmi stara danska tradicija. Tudi v času njegovega šolanja, pripoveduje, je bil to povsem običajen začetek šolskega dne. Pesmi, ki se prepevajo, so pesmi o danski zgodovini in kulturi, kar prispeva k izgradnji nacionalne in kulturne identitete vsakega Danca. Učenje za aktivno državljanstvo pa je dimenzija, ki je vključena tudi v posebnih šolah na Danskem. Na tem mestu je potrebno omeniti, da imajo osebe s posebnimi potrebami (tudi npr. s težkimi motnjami v duševnem razvoju) na Danskem volilno pravico.

5.5 Organizacija dela socialnih delavcev v bivalni enoti šole Limfjordsskolen

Kot že omenjeno, je bivalna enota šole Limfjordsskolen sestavljena iz štirih skupin. Od tega tri skupine bivajo na šoli, ena skupina pa ima prostore v bližnjem centru mesteca Løgstør. Velikost skupine je prilagojena zahtevnosti in kombinaciji motenj učencev v določeni skupini z avtoriteto dobrega počutja vsakega učenca v največji možni meri. Razporeditev učencev v bivalne skupine ni povezana z njihovo razporeditvijo v učne skupine oziroma linije. Gospod Klaus Munch pravi, da je trenutno na šoli zaposlenih od 22 do 25 socialnih delavcev. Delo poteka v treh izmenah, pri tem nočno delo opravljajo samo točno določene osebe, ki jim takšen način dela ustreza. V skupini z do maksimalno 13 učencev (običajno so skupine manjše) sta hkrati dva socialna delavca. Življenja v bivalni enoti se poskuša v največji možni

meri približati »domu«. Učenci, ki prihajajo na Limfjordsskolen, običajno do tega trenutka živijo doma pri starših (če je to mogoče) in se prvič v življenju izkusijo življenje izven primarnega doma. V danski kulturi je za mlade običajna praksa, da se preselijo »na svoje« po dopolnjenem 18. letu starosti, kar visok standard dejansko omogoča. Teži se k temu, da bi imele to možnosti tudi osebe s posebnimi potrebami, kar omogoča široka mreža bivalnih skupnosti z veliko ali manj pomoči, odvisno od potreb uporabnikov. Delo socialnih delavcev je v veliki meri povezano s pomočjo pri vsakodnevnih opravilih, kot so osebna higiena, oblačenje, priprava obrokov, pospravljanje, urejanje perila itd. pri temu pa je poudarek na razvoju samostojnosti v največji možni meri. Delo socialnih delavcev je izjemnega pomena ravno zaradi dejstva, da je velik del razvoja samostojnosti vezan na povsem primarna opravila. To, da se oseba s posebnimi potrebami zmore obleči sama, je velika svoboda za to osebo. Socialni delavci ravno tako spodbujajo razvoj socialnih veščin, kot so razvoj komunikacije, občutka za sočloveka, prijateljstva, partnerstva in vseh ostalih področij razvoja človeške narave. V času počitnic se za učence, ki ne letujejo s primarno družino, organizira letovanje, ki naj bi bilo tako v standardu kot v vzdušju podobno povprečnemu danskemu družinskemu letovanju. Letuje se v času jesenskih počitnic, v času zimskih počitnic, v času velikonočnih počitnic in v času poletnih počitnic. Ker je šola bivalna enota obratuje 24 ur na dan, celo leto, z redkimi izjemami. Velik del učenčevega »trenaža za življenje« sloni na delu socialnih delavcev.

5.6 Delovanje enote Projektværkstedet Limfjordsskolen

Delovna enota Projektværkstedet je projektna delavnica, ki ponuja delovno mesto oziroma zaposlitev pod posebnimi pogoji osebam z motnjo v duševnem razvoju. Pri nas bi tovrstno enoto označili kot varstveno-delovni center. Osebe s posebnimi potrebami, ki se v enoti zaposlijo pod posebnimi pogoji, so večinoma nekdanji učenci šole Limfjordsskolen, ki v odrasli dobi živijo ali v stanovanjski skupnosti ali v samostojnem stanovanju z določeno mero zunanje pomoči. Enota lahko zaposli do 10 oseb s posebnimi potrebami. Sedem oseb z motnjo v duševnem razvoju je dejansko dolgoletno vključenih v program zaposlitve pod posebnimi pogoji v delavnici Projektværkstedet, po npr. upokojitvi ali prezaposlitvi osebe s posebnimi potrebami pa se odpre novo delovno mesto pod posebnimi pogoji, kar pomeni, da se manjši del skupine skozi čas spreminja, bistvo pa je, da gre za dolgoročno sodelovanje. Skupino sta v šolskem letu 2014/2015 vodili dve učiteljici v sodelovanju s strokovno usposobljenim osebjem iz šolske kuhinje ter v sodelovanju s šolskim hišnikom. Znotraj skupine se vsi

zaposleni naslavljajo z izrazom sodelavci. Sama sem bila večina časa med projektom Evropske prostovoljne službe vključena v delovno skupino Projektværkstedet kot asistentka učiteljici. Delovno mesto vključuje delovanje znotraj umetniškega ateljeja in pomoč v šolski kuhinji pri pripravi kosila. V umetniškem ateljeju se zaposleni ukvarjajo z risanjem in slikanjem, s kiparjenjem, lončarjenjem, kreativno obnovo starega pohištva, izdelavo npr. ptičjih hišic, izdelavo dekoracij za šolo, izdelavo rekvizitov za gledališko predstavo, seveda pa je velik in pomemben del tudi aktivno sodelovanje v gledališki skupini. Pomoč v kuhinji obsega pomoč pri pripravi kosila, kar vključuje pomoč pri pripravi in čiščenju. Kuhinja je takšnemu načinu dela primerno prilagojena, primerno in strokovno usposobljena je tudi vodja kuhinje. Skupina je skozi dolgoletno tradicijo razvila posebno metodo gledališkega *performansa* ti. »*mimisk mask*« *performansa*, kjer igralci nosijo maske in na podlagi glasbe s svojimi gibi pripovedujejo zgodbo, ki jo bogati svetlobna projekcija na sceno. V začetkih razvoja gledališke skupine so bili v delovno skupino Projektværkstedet povabljeni mnogi strokovnjaki iz področja teatra. Od leta 1992 je to edini slog *performansa*, ki ga skupina izvaja in na leto je skupina pripravila tudi do dve predstavi. Gledališka skupina je tako svoje predstave igrala po odrih celotne Danske kot tudi na mednarodnih gledaliških festivalih in na mnogih tujih odrih po Evropi in po svetu širše (Projektværkstedet Limfjordsskolen). Skupina Projektværkstedet se ukvarja tudi z izobraževanjem strokovnjakov na področju ustvarjanja teatra za osebe s posebnimi potrebami, kar se odraža v sodelovanju z danskimi fakultetami in tudi z obiski gostov iz tujine. Ravno tako lahko sprejme na prakso npr. učenca s posebnimi potrebami običajno iz šolskega programa Limfjordsskolen.

Način dela v skupini je prilagojen posamezniku, njegovim individualnim interesom ter močnim področjem. Ker je večinski del skupine stalen in so nekateri člani del le-te že več kot 25 let, se skupina izjemno dobro pozna, tako da poznajo tudi svoja močna področja in močna področja svojih sodelavcev. Delo zaposlenih s posebnimi potrebami poteka od ponedeljka do četrtega od 9. do 14. ure. Za strokovno osebje je petek dan za priprave. Običajen dan v skupini se začne z jutranjim pozdravom ter pogovorom o načrtih za aktualen delovni dan. Zjutraj se razporedijo delovne naloge glede na predhodno sestavljen urnik za celoten teden. Urnik in delovne naloge se preberejo vsak dan. Del izmene tako odide v kuhinjo, del izmene ostane v ateljeju. Vsak običajen dan se začne z jutranjo risbo. Motiv za jutranjo risbo je predhodno izbran in fotokopiran. Najprej nekdo (ali učiteljica ali zaposlena oseba s posebnimi potrebami) nariše risbo na tablo. Pri tem se s sodelavci posvetuje, kje je smiselno začeti, kako zariše linijo glede na svoja opazovanja itd. Nato začnemo z risanjem vsi. Torej vsi sodelujemo pri vseh aktivnostih tako učiteljice kot zaposlene osebe s posebnimi potrebami. Risanje poteka s

svinčnikom in ko je risba izrisana, jo pobarvamo z vodnimi barvami. Vaja, ki jo ta metoda ponuja, se navezuje na sposobnost opazovanja, prostorsko predstavo, ponovitev štetja (npr. koliko gumbov je na jopiču), prav tako je odlična vaja fine motorike in javnega nastopanja itd. Gre za interdisciplinarno metodo, ki je odličen trening in ponovitev pridobljenih znanj. Vsaka vaja se ne glede na rezultat zaključi s pohvalo in iskanjem pozitivnih dosežkov, kar daje zaposleni osebi s posebnimi potrebami občutek veljave, samozavesti in občutek, da je v nečem dobra. V času moje prostovoljne službe smo veliko motivov za jutranjo risbo izbrali po znanem danskem karikaturistu, ki je deloval v začetku dvajsetega stoletja, Robertu Stormu Petersenu -Storm P. (1882-1949). Danski umetnik, ki je s svojim delom močno vplival na oblikovanje danskega humorja v dvajsetem stoletju, je podobe vsakodnevnega življenja ujel v neštete karikature, zaradi katerih je njegovo delo postalo del danske kulturne dediščine in identitete. Njegovo delo se osredotoča na humoristične interakcije med ljudmi vseh slojev (Stormp). Izbira motiva za jutranjo risbo ni povsem naključna, saj je v vsako metodo dela na Danskem vključen tudi nivo vzgoje nacionalne identitete. V prilogi A so priloženi trije primeri moje jutranje risbe po motivu karikaturista Storm P. (glej prilogo A). Opis metode jutranje risbe je pomemben vpogled v način celotnega dela, ki poteka tako v okviru delovne skupine Projektværkstedet kot pristopa do učencev v drugih enotah šole Limfjordsskolen. Po opravljenem delu se celotna skupina sodelavcev znova zbere v umetniškem ateljeju in stopi v krog. Pri tem se prime za roke in na kratko povzame potek dneva. Vedno sledi pohvala, da smo dan kakovostno preživeli in delo dobro izpeljali, s poudarkom na tem, da smo k temu prispevali vsi.

5.7 Namen projektov mednarodnega sodelovanja na šoli Limfjordsskolen

Kot pravi Klaus Munch, je sodelovanje in vključenost šole na različne mednarodne projekte že dolgoletna praksa. Limfjordsskolen je v šolskem letu 2014/2015 poleg projekta Evropske prostovoljne službe, v okviru katerega je gostila tri prostovoljce (prostovoljci na projektu smo prihajali iz Slovenije, Nemčije in Španije), gostila tudi srečanje pod okriljem projekta Comenius, v okviru katerega se srečujejo, izmenjujejo izkušnje in znanja posebne šole (strokovni delavci in učenci) iz šestih evropskih držav (Španije, Portugalske, Nizozemske, Anglije, Poljske in Nemčije) (Limfjordsskolen). Ravno projektna delavnica Projektværkstedet, koncept, ki ga pri nas poznamo pod imenom varstveno-delovni center, je enota šole, ki je mednarodno izredno aktivna. Kot omenjeno, je del programa, ki ga izvaja Projektværkstedet, ustvarjanje gledališke predstave z osebami s posebnimi potrebami. Gre za

predstave v »*mimisk mask*« slogu, kjer igralci nosijo maske in na podlagi simboličnih kretenj, ki so reakcija na glasbo v ozadju, ter s svetlobnimi projekcijami na sceno pripovedujejo zgodbo in ustvarjajo gledališko predstavo visoke kakovosti. Od leta 1992 so nastajale do dve predstave na leto v omenjenem slogu. Skupina je s predstavo gostovala v mnogih državah po svetu in sicer na Norveškem, v Angliji, na Irskem, v Nemčiji, v Franciji, v Litvi, v Latviji, na Slovaškem, na Japonskem in v Združenih državah Amerike. V mnogih letih ustvarjanja si je predstavo lahko ogledalo tako domače občinstvo kot gostje iz tujine. Gledališka skupina Projektværkstedet je na domačih tleh sprejela goste iz sledečih držav: Grenlandije, Norveške, Švedske, Nemčije, Belgije, Francije, Španije, Italije, Anglije, Irske, Češke, Slovaške, Litve, Latvije, Estonije, Ukrajine, Belorusije, Albanije, Indije, Ugande, Japonske itd. Prav tako je gledališka skupina Projektværkstedet aktivno sodelovala pri organizaciji mednarodnih gledaliških festivalov za osebe s posebnimi potrebami v sodelovanju z gledališkimi skupinami iz Anglije, Irske, Francije, Belgije, Nemčije, Litve, Latvije, Slovaške in Japonske tako na severnem Jutlandu kot v Litvi (Projektværkstedet Limfjordsskolen).

Kot pojasnjuje Klaus Munch, je za šolo mednarodno sodelovanje pomembno iz več različnih perspektiv. Iz perspektive učenca pa je bistveno to, da s tovrstnim mednarodnim sodelovanjem pridobi občutek, da je svet večji, kot je šola, njihov dom ali domači kraj ter da so tudi oni del globalne vasi. Klaus Munch meni, da je odgovornost šole predstaviti širino sveta učencem in hkrati svet pripeljati k učencem. V okviru projekta, kot je Comenius, omogočijo učencem, da spoznajo druge učence, da pridobivajo vedno nova doživetja itd. S sodelovanjem pri projektu Evropske prostovoljne službe pa prostovoljci, ki jih šola gosti, prinesejo dimenzijo svoje kulture, svoje realnosti na šolo, kar za učence znova pomeni možnost za širitev obzorja. To sovпада z razmišljanjem, da ne glede na to, koliko znanja in resursov ima Limfjordsskolen, ima vsaka šola, s katero so v kontaktu, in vsak posameznik nekaj, kar lahko ponudi in ne glede na kulturo, na razlike v načinu izobraževanja oseb s posebnimi potrebami se vedno lahko učimo eni od drugih.

5.8 Izzivi, s katerimi se sooča šola Limfjordsskolen

Šola se v aktualnem času sooča z različnimi izzivi. Ravnatelj šole Limfjordsskolen Klaus Munch izpostavlja predvsem težavo na področju manjšanja finančnih sredstev namenjenih podpori, vzgoji in izobraževanju oseb s posebnimi potrebami. Danski socialni sistem je izredno močen in posledično je visoko razvit tudi vzgojno-izobraževalni sistem za osebe s posebnimi potrebami, ki nudi storitve na visokem nivoju. Do tega trenutka (letošnjega

šolskega leta) je bila populacija oseb s posebnimi potrebami vedno izvzeta iz krčenj proračunskih sredstev, ki jih je povzročila tako finančna kriza kot mnogi drugi dejavniki, kot je imigracija v državo itd. Do danes je vsaka oblast ne glede na politično usmerjenost vedno zavzemala stališče, da je potrebno ohraniti sredstva namenjena najšibkejšim skupinam, vendar se je to zaradi pritiskov spremenilo. Klaus Munch, ki na področju podpore, vzgoje in izobraževanja oseb s posebnimi potrebami deluje že več kot dvajset let, pa opaža tudi spremembo načina govora o osebah s posebnimi potrebami v javnem diskurzu. V tem je v zadnjem času opaziti konotacijo bremena, ki naj bi ga takšne šibke skupine povzročale za danski socialni sistem. To se mu zdi narobe in nasprotujoče danskim vrednotam, ki so usmerjene v spoštovanje vsakega posameznika takšnega, kot je (na kar nakazuje tudi inkluzivni izobraževalni sistem), zato vidi takšen razvoj situacije kot velik izziv tako v sedanjosti kot v prihodnosti. Hkrati pa izpostavlja tudi problem staršev, ki so ravno tako del močnega socialnega sistema, iz katerega so navajeni, da zahtevajo maksimalno kakovost in 100 % nivo opravljene storitve za svoje otroke v šolskem sistemu. Kot omenjeno v predhodnem poglavju, ki je namenjeno opisu danskega sistema za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami, imajo na Danskem učenci in njihovi starši pravico do izbire šole. Iz tega izhaja večer pritisk s strani staršev, ki grozijo, da bodo v primeru nezadovoljstva s storitvijo šolanja učenca prešolali. V sferi izobraževanja oseb s posebnimi potrebami pa je velik izziv prikaz kakovosti oziroma rezultatov šolanja, saj starši velikokrat pozabljajo, da zaradi specifične kombinacije motenj v razvoju ne more biti poglobitveni cilj izobraževanja pridobitev akademskih kompetenc temveč razvijanje samostojnosti in aktivnega življenja v največji možni meri. Skupek teh dveh izzivov, torej krčenje finančnih sredstev in vedno večji pritisk s strani staršev, pa se kaže v velikem izzivu za ravnatelja takšne šole, kot poudarja Klaus Munch, ki je odgovoren za razporeditev pridobljenih sredstev za šolanje določenega učenca. Kot pojasnjuje, je velik izziv omogočiti največjo možno kakovost storitve, ki jo z določenimi (trenutno nižjimi) sredstvi lahko nudijo določenemu učencu. Za prihodnost si želi, da bi uspeli ohraniti standard, ki ga imajo in še naprej razvijati nove metode dela, dosežati vedno boljše rezultate, boji pa se, da zaradi omenjenih izzivov prihodnost ne bo tako bleščeča.

6 Zaključek

Preko dela na šoli Limfjordsskolen v šolskem letu 2014/2015 sem lahko poglobljeno spoznala organizacijo dela, metode dela, dansko kulturo in izzive, s katerimi se srečujejo na področju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami, ki sem jih skušala temeljito predstaviti v poglavju,

ki je bilo namenjeno primeru šole Limfjordsskolen. Ravno tako je opis primera Limfjordsskolen zanimiv dodatek opisu danskega izobraževalnega sistema v predhodnem poglavju, ki nam omogoča vpogled v to, kako teorija deluje v praksi. Glede na težnjo danskega izobraževalnega sistema k inkluzivnemu izobraževanju je šola Limfjordsskolen zanimiva tudi z vidika sekulariziranega izobraževanja znotraj inkluzivnega sistema, specializiranega za ozko skupino učencev, ki se ne morejo vključiti v programe izobraževanja v rednih razredih. Obstoj tovrstnih ozko specializiranih šol znotraj inkluzivnega šolskega sistema kaže na postavljanje potreb posameznega učenca na prvo mesto, kar sovpada z vrednotami, na katerih temelji inkluzivni koncept izobraževanja oseb s posebnimi potrebami, ter je v skladu s smernicami Evropske agencije za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje. Doživeti kakovost življenja, ki jo za svoje učence ustvarja šola Limfjordsskolen, je izjemno navdihujoče in je primer dobre prakse, iz katere se lahko tudi pri nas veliko naučimo. Danski sistem za podporo, vzgojo in izobraževanje oseb s posebnimi potrebami je izredno dovršen, premišljen in v praksi dobro funkcionira in kar je ravno tako pomembno, se uspešno sooča z izzivi, s katerimi se srečuje. To se kaže v razvitem sistemu za podporo inkluzivnega izobraževanja ter v dodelanih postopkih za obravnavo pritožb. Močna vloga lokalne skupnosti in interdisciplinarno sodelovanje strokovnjakov na področju dela z osebami s posebnimi potrebami se izkaže za uspešno formulo pri oblikovanju kakovostnih programov, izvajanju kakovostnih storitev in soočanju z izzivi, ki se pojavijo. Besedo pa bom podprla še s slikovnim materialom, ki sem ga pripravila v prilogi B (glej prilogo B).

7 Empirični del

7.1 Metodologija

Za pridobitev potrebnih podatkov tako za študijo primera šole Limfjordsskolen kot za iskanje odgovorov na postavljeni hipotezi sem uporabila metodo poglobljeni intervju. Poglobljeni intervju sem opravila preko programa spletne komunikacije Skype z ravnateljem šole Limfjordsskolen gospodom Klausom Munch, ki deluje na področju podpore, vzgoje in izobraževanja oseb s posebnimi potrebami že več kot dvajset let. Vprašalnik sem predhodno pripravila in poslala v predogled gospodu Klausu Munch. Poglobljeni intervju je bil opravljen 5.7.2016 in je potekal v angleškem jeziku. Intervju je bil posnet po soglasju gospoda Klaus Munch. Dolžina zvočnega posnetka je 58,42 minut. Zvočni zapis je bil prav tako neposredno prepisan. Vprašalnik in transkripcija zvočnega posnetka sta priložena (glej prilogo C in Č).

7.2 Opredelitev hipotez in sklepi

Za okvir razmišljanja tekom obravnavane teme v svoji diplomski nalogi, sem postavila dve hipotezi in sicer:

H1: Raven razvitosti določene družbe se dobro odraža tudi v ravni razvitosti edukacijskega sistema oseb s posebnimi potrebami. Torej, bolj kot je družba razvita, bolj je poskrbljeno za pravico in možnost izobraževanja osebe s posebnimi potrebami.

H2: Inkluzivni edukacijski sistem za osebe s posebnimi potrebami plemeniti družbo z nižanjem predsodkov do drugačnih in drugačnosti ter vodi v normalizacijo drugačnosti.

Med poglobljenim intervjujem s Klausom Munchom sva se strinjala glede prve hipoteze, ki pravi, da je razvitost družbe dejavnik, ki vpliva na razvoj kakovostnega edukativnega sistema za osebe s posebnimi potrebami in obratno. Klaus Munch pojasnjuje, da pa je na ta proces vplivala tudi specifična družbena klima na Danskem. Na primer zakon, ki je bil sprejet leta 1965 in ki predvideva, da si vsak danski otrok zasluži izobrazbo ne glede na posebne potrebe in da se je vsak danski otrok sposoben nečesa naučiti, je bil ključen za razvoj področja edukacije oseb s posebnimi potrebami na Danskem. Tudi šola Limfjordsskolen je bila ustanovljena kratko po izidu omenjenega zakona (leta 1969). Danska kot skandinavska država je izredno premožna država. V takem primeru je logično, da se poskrbi tudi za šibkejše družbene skupine, saj je na voljo dovolj resursov, meni Klaus Munch. V državah, kjer so sredstva bolj omejena, je težje organizirati finančne resurse, ki so potrebni za dober razvoj edukacijskega sistema za osebe s posebnimi potrebami. Ko pa govoriva o potrebnih finančnih sredstvih, Klaus Munch poudari, da je za razvoj zdravega odnosa do drugačnih in manj privilegiranih družbenih skupin, kot so to zagotovo osebe s posebnimi potrebami, bistven razvoj vrednot. Vrednote določene družbe so po mnenju Klause Munch pomembnejše kot pa obseg proračuna za razvoj podpore, vzgoje in izobraževanja oseb s posebnimi potrebami. Na razvoj vrednot v smeri spoštovanja človeškega bitja ne glede na njegovo drugačnost je na Danskem v veliki meri prispevalo tudi gibanje šol za mlade odrasle *Højskole*, pove Klaus Munch. Gibanje je sprožil danski škof Nikolai Grundtvig sredi devetnajstega stoletja, ki je želel omogočiti izobrazbo in stimulirati intelektualno življenje mladih odraslih (od 18. do 25. leta) iz ruralnih področij Danske. Program je temeljil na oblikovanju nacionalne identitete mladih, religiozne identitete mladih ter nudil poklicna usposabljanja na področju kmetijstva in obrtništva (The Free Dictionary). Od tu izhaja dolgoletna danska tradicija dimenzije vzgoje

nacionalne zavesti, ki je del vsake danske izobraževalne ustanove. Danes vzgoja nacionalne identitete pomeni tudi vzgoja v samozavestnega, aktivnega državljana, ki predvideva enake pravice za vse državljane, tudi za tiste s posebnimi potrebami. To pa je bistveno, saj ovrednoti vsako človeško bitje, kot dostojno enakopravne obravnave in posledično nakazuje na obstoj tovrstnih vrednot v družbi. Tudi Galeša, ki sicer 1993 še vedno govori o integraciji, čeprav teoretsko zajema že mnoge komponente inkluzivnega koncepta, pravi sledeče: »Ni važna torej toliko težava niti primanjkljaj sam zase, kolikor je pomembna reakcija ljudi (okolja), človeka (otroka) na težavo. Iz tega sledi, da so stališča in vrednotenje primanjkljaja večkrat bolj pomembni kot sam primanjkljaj...« (Galeša 1993, 40). S to mislijo pa se lahko obrnemo še na drugo hipotezo, ki predvideva povezavo med inkluzivnim edukacijskim sistemom in premikom k normalizaciji drugačnosti. Za sam obstoj inkluzivnega edukacijskega sistema je potreben obstoj določenih vrednot, ki vodijo v zmožnost spoštovanja vsakega posameznika. Menim, da tudi na podlagi težnje danske oblasti k inkluzivnemu izobraževanju in na podlagi funkcioniranja sistema v praksi, lahko trdimo, da ima danska družba razvite potrebne vrednote, ki to omogočajo. Normalizacija drugačnosti pa se dobro odseva v realnosti. Naj podprem to trditev s praktičnim primerom. Šola Limfjordsskolen se, kot že omenjeno, nahaja v manjšem mestu Løgstør. Učenci šole so zelo aktivno vključeni v svoje lokalno okolje, saj je tudi ena od štirih bivalnih skupin locirana v samem centru mesta. Učenci pogosto prihajajo v center tako v spremstvu kot samostojno. Med nakupovanjem v lokalni trgovini ni povsem nič nenavadnega, če srečamo učenca iz šole. Npr. zaposleni v trgovini učence dobro poznajo in se na njih odzivajo z enako mero prijaznosti kot do ostalih strank. Opaziti je širšo prilagoditev okolja učenčevim posebnim potrebam v npr. primeru, ko ima učenec težave pri verbalni komunikaciji ali težave pri preštevanju denarja. Če učenec pokaže dlan polno kovancev in vpraša, ali je to dovolj denarja za kavo, mu oseba na drugi strani pulta pomaga prešteti denar in če ga je dovolj, si učenec kupi kavo. Nobenega posmehovanja, nobenega zgražanja, nobenega presenečenja, temveč aktivna vključitev v družbo. V namen aktivne vključitve posameznika (s posebnimi potrebami) v družbo služi tudi dobro razvit (nenehen) učni proces oziroma trening za razvoj samostojnega življenja v največji možni meri na sami šoli Limfjordsskolen. Naj na kratko opišem eno učno sekvenco, ki vsebuje didaktično izjemno zanimivo metodo. Med delom na šoli Limfjordsskolen sem sodelovala pri izdelavi filma, namenjenega učenju korektnega dela v kuhinji, v katero prihajajo učenci šole Limfjordsskolen na prakso in znotraj katere delujejo zaposleni s posebnimi potrebami v varstveno-delovnem centru Projektværkstedet. V filmu smo prikazali nekaj najpogostejših napak, ki se pojavljajo med delom oseb s posebnimi potrebami v šolski kuhinji. Film sem izdelala v tesnem

sodelovanju s skupino zaposlenih s posebnimi potrebami. Predhodno smo se pogovorili o namenu filma in pri snemanju vsakega kadra, smo opredelili, kaj je bilo narobe (torej, če smo dogovorjeni, da zelenjavo režemo na zeleni podlagi, je narobe, da jo režemo na rdeči, ki je namenjena predpripravi mesa itd.) ter kako moramo ravnati v skladu z vnaprej dogovorjenimi pravili. Torej že med snemanjem je potekal učni proces, med katerim smo osvežili pravila dela. Ko je bil film dokončan, smo priredili filmski dan in si ga skupaj ogledali z učenci na praksi, zaposlenimi osebami s posebnimi potrebami v (varstveno delovnem centru) Projektværkstedet in z ostalimi zaposlenimi v Projektværkstedet. Med gledanjem filma smo znova ponovili, kakšna so dogovorjena pravila dela v kuhinji. Torej metoda učenja vključuje novodobni medij filma, ki je idealen »pripomoček« za izkustveno učenje tako med nastajanjem filma kot med predvajanjem filma. Gre za prilagoditev v načinu podajanja specifičnega znanja, ki vodi v učenje za aktivno sodelovanje v delovnem procesu, v specifičnem primeru za delo v šolski kuhinji. S tesnim sodelovanjem in prilagajanjem učne metode učencem prispevamo k aktivni vključitvi učečih v specifičen delovni proces, kar vsekakor je eden med procesi, ki vodijo v normalizacijo drugačnosti (vsak na svoj način prispeva v enakem delovnem procesu, torej inkluzija na mikro področju). Iz tega sklepam, da lahko potrdim tudi drugo hipotezo in lahko rečem, da inkluzivni edukacijski sistem za osebe s posebnimi potrebami plemeniti družbo z nižanjem predsodkov do drugačnih in drugačnosti ter vodi v normalizacijo drugačnosti. Na tej točki pa bi rada poudarila, da je inkluzija proces, ki se tudi na Danskem še vedno odvija. Zavedam se, da je opisan primer dobre prakse mogoče idealiziran in ne zanikam obstoj odstopanja od tega. Mogoče k potrditvi druge hipoteze pripomore še slika iz naše družbe, v kateri redko srečamo osebe s posebnimi potrebami na ulici in posledično tudi reakcija ne more biti enaka. Vsekakor upam, da se bo tudi pri nas v bližnji prihodnosti začutil vpliv s severa. Je pa sobivanje, ki ga na nek način predvideva inkluzivni koncept, možnost za obojestransko učenje. Pri delu z osebami s posebnimi potrebami sem se pogosto ujela v razmišljanju, koliko se lahko eni od drugih naučimo in koliko se lahko naučim od osebe s posebnimi potrebami. Možnost družbene klime, ki omogoča tovrstne interakcije, družbo vsekakor bogati in zdravi pred strahom pred drugačnostjo.

8 Zaključna razmišljanja

Na koncu se vračam na sam začetek razmišljanja o temi. Pri postavitvi prve hipoteze, ki predvideva, da raven razvitosti določenega edukacijskega sistema za osebe s posebnimi

potrebami dobro odraža raven družbene razvitosti, sem se ujela v razmišljanju, kaj pa so komponente, ki določajo, v kakšni meri je določena družba razvita. Če povemo zelo poenostavljeno, so to v kapitalističnem sistemu zagotovo izmerljive komponente gospodarske uspešnosti, ki producira maso sredstev za ponovno investicijo itd. Vendar, kot pravi Klaus Munch, brez komponente vrednot v določeni družbi ni klime za ustvarjanje humanih interakcij, spoštovanja človekovih pravic in širše družbene odgovornosti do šibkejših družbenih skupin. V danski družbi se implementacija učenja in vzgajanja teh vrednot v šolskem sistemu v veliki meri preko stare tradicije vzgoje nacionalne identitete izkaže kot uspešna, kar se odraža v zdravi družbeni klimi. Vertikalno sodelovanje med pristojnimi državnimi organi, lokalno oblastjo, strokovnimi delavci, nevladnimi organizacijami in centri znanja na področju edukacije oseb s posebnimi potrebami pa kaže na razvit mrežni sistem, ki naj bi bil značilen za koncept inkluzije in ki prispeva k pozitivnem razvoju samega procesa. Inkluzija ni stanje v družbi, temveč je proces, ki se vedno znova srečuje z različnimi izzivi. Za premagovanje tovrstnih izzivov pa je potrebno vedno novo znanje. Sposobnost učenja na podlagi predhodnih izkušenj, deljenje izkušenj in tudi primerno vrednotenje uspešnosti inkluzivnega edukacijskega sistema, v katerem vsekakor ni cilj doseganja povprečnih rezultatov vseh, lahko vodi v premik na bolje. Ravno Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje s tem namenom deluje na področju zbiranja in distribucije znanj ter svetovanja in je s tem ključna platforma za širjenje znanja na področju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami in inkluzivnega izobraževanja. Za samo deljenje znanja pa je ključno tudi deljenje izkušenj v smislu mednarodnega sodelovanja, ki na praktičnem primeru podpre pisna poročila in daje povsem drugo dimenzijo v smislu razumevanja določenega sistema. Kljub temu da je šola Limfjordsskolen del dobro organiziranega danskega edukacijskega sistema za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami, se zaveda, da se imajo vedno kaj naučiti in menijo, da jih tovrstno mednarodno sodelovanje in deljenje izkušenj vedno znova oplemeniti. Tudi pri nas smo na področju vzgoje in izobraževanja oseb s posebnimi potrebami del globalne vasi in se vedno znova učimo, kako bi lahko izboljšali obstoječi sistem. So pa primeri dobre prakse navdih in zagon za delo, saj na praktičnem primeru pokažejo možnosti prenosa teorije v prakso in rezultate tega. Zato je primer Limfjordsskolen predstavljen skupaj z danskim edukacijskim sistemom za osebe s posebnimi potrebami in smernicami Evropske agencije za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje vsekakor zanimiv vir informacij za strokovne delavce na področju dela z osebami s posebnimi potrebami pri nas. Če se vrnemo k vrednotam, ki so nujna sestavina za delo z osebami s posebnimi potrebami v smislu sodobnega inkluzivnega

koncepta, ki predvideva aktivno sodelovanje in vključitev v družbo, ne s prilagajanjem sistemu temveč z ohranjanjem lastne individualnosti, moramo razumeti, da ni primerne napredka, dokler te vrednote ne ponotranjimo in tudi v okviru njih delujemo. Za ponotranjenje tovrstnih vrednot pa je potreben čas. Je pa tudi odgovornost izobraževalnih institucij pri nas, da težijo k vzgoji novih generacij v duhu spoštovanja drugačnosti in pri tem predstavijo prednosti, ki iz sožitja drugačnih lahko nastanejo in ne zgolj pomanjkljivosti in težave, ki jih drugačnost lahko prinese. Ker pa smo del določene družbe mi vsi, je odgovornost vseh nas, da se zavedamo, da s svojim delovanjem oblikujemo družbo, v kateri živimo. »V globalni družbi postajajo zelo pomembne vrednote tudi vrednote sobivanja. Posameznik/ca lahko v pluralističnem, odprtem družbenem svetu kakovostno sobiva z drugimi in drugačnimi osebnostmi le, če je svoboden...Danes smo globalno (so)odvisni in s tem tudi soodgovorni za tako imenovano obče dobro človeka, globalne, pravične družbe.« (Židan 2015, 28). Vzgoja za oblikovanje nacionalne identitete na Danskem, ki je zakoreninjena v danskem edukacijskem sistemu, je ključna za vzgojo aktivnega državljana, ki se aktivno vključuje v družbo tudi v smislu zastopanja lastnih interesov ter posredno boja za pravice vseh državljanov. Eden najpogostejših stavkov, ki sem jih med prostovoljnim delom na Danskem slišala, je »Skupaj smo močnejši, zato moramo držati skupaj.« Ta misel bi nas morala voditi tudi na drugih področjih družbenega delovanja in nam biti v oporo pri izgradnji družbe, ki je sposobna vključiti, spoštovati in ponuditi kakovost življenja za vse akterje.

9 Literatura

- 1 Dansk *ICYE*. Dostopno prek: <http://www.icye.dk/> (21. junij 2016).
- 2 *Erazmus+*. Dostopno prek: <http://www.erasmusplus.si/> (21. junij 2016).
- 3 *European Agency for Special Needs and Inclusive Education*. Dostopno prek: <https://www.european-agency.org/> (21. junij 2016) .
- 4 Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje. 2014. *Pet ključnih sporočil za inkluzivno izobraževanje. Od teorije k praksi*. Odense. Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje. Dostopno prek: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Five_Key_Messages_for_Inclusive_Education_SL.pdf (21. junij 2016).
- 5 *Evropska unija*. Dostopno prek: http://europa.eu/index_sl.htm (21. junij 2016).
- 6 *Fakulteta za družbene vede*. Dostopno prek: <http://www.fdv.uni-lj.si/> (21. junij 2016).
- 7 Galeša, Mirko. 1993. *Osnove specialne didaktike*. Didakta, Radovljica.
- 8 Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija. Teme in pogledi*. Ljubljana:

Državna založba Slovenije.

- 9 Hoffmeyer-Zlotnik, Jürgen in Uwe Warner. 2007. How to Survey Education for Cross- National Comparisons: The Hofmeyer-Zlotnik/Warner- Matrix of Education. *Metodološki zvezki* 4 (2): 117-148.
- 10 Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (21. junij 2016).
- 11 *Izobraževanje otrok s posebnimi potrebami*. Dostopno prek: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/izobrazevanje_otrok_s_posebnimi_potrebami/ (21. junij 2016).
- 12 Jurgec, Tina. 2014. *Koncepti inkluzije in problem njihovega uresničevanja*. Magistrsko delo. Koper. Univerza na Primorskem: Pedagoška Fakulteta.
- 13 Jørgensen, Skov, ur. 1970. *Special Education in Denmark. Handicapped Children in Danish Primary Schools*. Copenhagen: Det Danske Selskab.
- 14 Kavkler, Marija, Milena Košak Babuder in Lidija Magajna. 2015. Inclusive Education for Children with Specific Learning Difficulties: Analysis of Opportunities and Barriers in Inclusive Education in Slovenia. *Center for Educational Policy Studies Journal* 5 (1): 31-52.
- 15 Kesälähti, Essi in Sai Väyrynen, ur. 2013. *Learning from Our Neighbours: Inclusive Education in the Making*. Rovaniemi: University of Lapland.
- 16 Lazarić, Jelica. 2003. *Integrirano izobraževanje in položaj invalidov na trgu delovne sile*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 17 *Limfjordsskolen*. Dostopno prek: <http://limfjordsskolen.dk/DK.aspx> (21. junij.2016).
- 18 *Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport*. 2016. Dostopno prek: <http://www.mizs.gov.si/> (21. junij 2016).
- 19 Mitchell, David. 2015. Inclusive Education is a Multi-Faced Concept. *Center for Educational Policy Studies Journal* 5 (1): 9-30.
- 20 *Movit*. Dostopno prek: <http://www.movit.si/> (21. junij 2016).
- 21 Muhič, T. 2003. *Vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redno izobraževanje*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Muhic-Tatjana.PDF> (21. junij 2016).
- 22 *Projektværkstedet Limfjordsskolen*. Dostopno prek: <http://projekt-limfjordsskolen.dk/DK.aspx> (21. junij 2016).
- 23 *StromP. Museet*. Dostopno prek: <http://www.stormp.dk/> (21. junij 2016).
- 24 *The Free Dictionary*. Dostopno prek: <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com> (21. junij 2016).

- 25 The Ministry of Social Affairs in consultation with the Ministry of Education, Denmark. 2000. *Early Childhood Education and Care Policy in Denmark – Background Report*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/education/school/2475168.pdf> (21. junij 2016).
- 26 Unesco. 2005. *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All*. Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001402/140224e.pdf> (28. september 2016).
- 27 Unesco. 2009. *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Dostopno prek: <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf> (28. september 2016).
- 28 Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 2015. *Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, Dostopno prek: <http://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf> (21. junij 2016).
- 29 Žerovnik, Angelca. 2004. *Otroci s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Družina
- 30 Židan, Alojzija. 2015. *Temeljne značilnosti postmoderne didaktike družboslovja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Priloga A: Primeri jutranje risbe

Risbe so ustvarjene po karikaturah znanega danskega karikaturista Storm P. (Stormp). Vse tri risbe so odraz mojega ustvarjanja in mojega videnja karikatur karikaturista Storm P.

Priloga B: Slikovni material iz projekta Evropske prostovoljne službe na Limfjordsskolen

Slika B.1: Skupinska slika

Vir: Foto-arhiv Projektværkstedet Limfjordsskolen (2014).

Slika B.2: Gledališka skupina

Vir: Foto-arhiv Projektværkstedet Limfjordsskolen (2014).

Slika B.3: Aktivnosti v šolski kuhinji

Vir: Foto-arhiv Projektværkstedet Limfjordsskolen (2015).

Slika B.4: Jesenske počitnice z učenci Limfjordsskolen

Vir: Momo Paula Lühmann (2014).

Slika B.5: Jesenske počitnice z učenci Limfjordsskolen

Vir: Momo Paula Lühmann (2014).

Slika B.6: »Sail day«

Vir: Foto-arhiv Limfjordsskolen (2014).

Slika B.7: Lončarska dela

Vir: Foto-arhiv Projecktværkstedet Limfjordsskolen (2014).

Slika B.8: Usmerjanje pri slikanju

Vir: Foto-arhiv Projektværkstedet Limfjordsskolen (2014).

Slika B.9: Šolski pevski zbor

Vir: Momo Paula Lühmann (2014).

Slika B.10: Pouk likovne skupine

Vir: Foto-arhiv Limfjordsskolen (2014).

Slika B.11: Kiparjenje

Vir: Foto-arhiv Projektværkstedet Limfjordsskolen (2014).

Slika B.12: Nogometna tekma ob zaključku šolskega leta

Vir: Foto-arhiv Limfjordsskolen (2015).

Priloga C: Vprašalnik za poglobljeni Intervju

1 Limfjordsskolen je šola za mlade s posebnimi potrebami. Kakšen je profil učenca, ki se lahko vključi v program posebne izobrazbe na šoli Limfjordsskolen?

2 Šola sodeluje na mnogih mednarodnih projektih (kot sta npr. Comenius in Evropska prostovoljna služba). Zakaj je to pomembno?

3 Limfjordsskolen je javna šola za mlade s posebnimi potrebami. Kakšna je struktura zaposlenega osebja (zanima me predvsem kakšno izobrazbo ima osebje) ter kakšno je razmerje med številom zaposlenih in številom učencev?

4 Ali je število zaposlenih, ki jih zagotavlja edukacijska politika zadostuje ali ugotavljate, da je potreba po večjem številu zaposlenih?

5 Limfjordsskolen ima dolgoletno tradicijo. Ali lahko poveste več o zgodovini šole ter o njenem razvoju skozi čas?

6 Začetki razvoja Danskega edukacijskega sistema za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami so eni med najstarejšimi v Evropi. Kaj je omogočilo zgodnji razvoj, oziroma zakaj je bilo to mogoče ravno na Danskem?

7 Šolski dan se začne z jutranjo pesmijo. Ali je to nekaj posebnega za Dansko in ali izhaja iz metode učenja na podlagi pripovedovanja zgodb?

8 Kateri so največji izzivi za Limfjordsskolen v današnjem času?

9 Kako vidite prihodnost? V katero smer bi želeli »pluti«?

Priloga Č: Transkripcija zvočnega posnetka poglobljenega intervjuja z gospodom Klausom Munch

Datum izvedbe intervjuja: 5.7.2016

Dolžina zvočnega posnetka: 58,42 minut

Barkovič: I hope you are well to and, that you will soon enjoy your holydays. I suppose the school year is over, Yes?

Munch: Yes, it is over now, so... yeah, two more days and I will be of to Italy.

Barkovič: Uh. That is very nice.

Munch: Yes.

Barkovič: Where are you going? To the south or to the north?

Munch: To Tuscany.

Barkovič: Oh Toskana. Yes. Smeh. I am a little jealous. Smeh.

Munch: Smeh.

Barkovič: Ok. We have some limited time. I hope we will be done with this interview in...eee... one hour. Lets say. So.

Munch: Yes.

Barkovič: You can answer very basically. It is just for me...eee... when I am introducing Limfjordsskolen as an example in my thesis... I would just like, with the questions that I will be asking... add some, how to say, reference to what I am saying. Yes?

Munc: Yes.

Barkovič: Yes. So. Can we start.

Munch: Aha. Yes I am ready.

Barkovič: All right.

Munch: I have your questions and I am well prepared.

Barkovič: Oh. Smeh. I do not doubt it. Smeh. So. First question. Am. Limfjordsskolen is a special school for young people with special needs. What is the profile of a student in the, included, in the education at the Limfjordsskolen?

Munch: Well. The profile is ...am... the young people with severe learning difficulties and eee. In Denmark we have this special youths education for...eee... young people with special needs. And the group of students that we have at... our... our place is students with... em... it is not the specific disorder, like, we don't have the students with specific... autism, or we don't have students with... eee... specific disorder in sense of... we cal it ADHD... you know that?

Barkovič: Yes. I know. It is being hyper active. Yes?

Munch: Yes. And we don't have students with... eee ... with...eee... like multi handicapped, we have, we have the group in between, we have the group...eee... mixture of... eee... difficulties. We have the students with... eee... the down syndrome and we have the students with... eee... just severe learning difficulties. So it... it is a mixture group of students...eee... Some of our students are... aaa... emmm... some of them can read and wright a little bit and some of them ...eee... cant ...eee... and other... eee that can are on the level my be of the first or the second grade...eeee... and other students have... eee... no capacity in... eee... in reading or writhing, but hey are well functioning in... physically or... and... and... other things... they are very much week in academic skills but... but... basically... eee... the main group, and historically the main group od our school is what we col mentally handicapped.

Barkovič: Aha. Aha.

Munch: ...eee... and so it... it's the mixed group of students with the... eee... difficulties... different disabilities.

Barkovič: Aha. Is that, while I was studying the Danish educational system for the people with special needs... Is Limfjordsskolen... Did I understand It correct... like...a, a... higher... a... middle school education? Is that in that kind of... a, a... category? ... After, because students that comes to Limfjordsskolen, if I remember right... a, a... did finish like primary Folkeskole. Is that so?

Munch: Yes. Yes.

Barkovič: Ok. So.

Munch: Yes. They have the... they have this... this students between age of 16 to 20 or 17 to 20.

Barkovič: Aha.

Munch: So. In that...e... that means that their...eee... Like their brothers and sisters finish primary school and go on to secondary school and what is in Denmark called gymnasium.

Barkovič: Gymnasium. Yes. Yes.

Munch: Yes. So in... in... e... so that will be the... age between 16 and 20. And the thing is that, that the... what is... the Danish government have decided it is... eee... in 2007, they decided and they said that no matter how handicapped you are, we allow you to have a youth education. And if it is not possible for the student to... to... do the normal education, even thou that we give the student... em... help and support... it can be technically, like computer wise, it can also be in, in support in, in, in personal support, like if you are a physically handicapped they can support you in, in, in, in... eee... helping you do the physical exercises or just being et the education, but still mentally, you can still do the education like secondary

school. But if you can not do that, no matter how much support... eee... the government give you, they can not do that in ordinary system than we have this educational system that we are part of, which is cold St. special youth education. And.

Barkovič: Ok.

Munch: So. Instead of going to gymnasium and instead of taking your higher secondary school the government seed, we will ensure that no matter how handicapped you are, we allow you to have this sort of education.

Barkovič: Ok.

Munch: This is actually suited for the individual.

Barkovič: Ok.

Munch: Yes.

Barkovič: Thank you. Aaaa... then I will pass to the second question. A. The school is involved in many different international projects (like, you know... like EVS was, that we were part of and like Comenius was). Why is that important?

Munch: Well. It's important in, in, in, in different ways. For our students' perspective it's important that we open the world to them. It is important that they know that... eee... the world they live in is bigger than our school, it's bigger than their family, it is bigger than their home town and actually that we are part of a global... em... like global village. And the... eee... so, it's our responsibility to open up the world to them, but it's our responsibility to bring the world to them. And the... eee... and that was, so like being part of Comenius is both for us going out to see the world, to meet other students, other schools, but it's also to have... eee... students coming to our school and to see how we live and what we do... And of course the EVS program is part of that's... thinking that we are part of the global society and therefore we want to invite young people to come and work here and to see what we are doing... eee... but we also want, want the... eee... the volunteers to bring the things that they bring from their culture into our school and into our sector. So in that sense we believe that the international work is very, very important, also that the... we believe that no matter how much money we have, how much education we have, all schools and all people meeting have something to offer and... eee... so no matter what the culture is, we can always learn from each other. So that's... it has been a part of the school's DNA for many years and we believe very much that this is the thing we want to continue doing... because it is so, it's so, so, so many benefits... from all people being involved in this and for our students going out... our students receiving... eee... young people from other places, or the school inviting volunteers

to come, so...em... we believe it's very important to be a part of this... em... global village and the international community.

Barkovič: Ok. Thank you. I will continue with my questions. Smeh.

Munch: Yes.

Barkovič: Aaaa... Limfjordsskolen is a public school for young people with special needs... we discussed this before... What is the structure of staff working at the school, I am interested especially in education of the staff and what is the ratio between the number of students and the staff? You understand what... am... I am asking?

Munch: Yes. Aha. At the moment we have the 35 students and I think if I count the number of people working here, I think they hit about 40 people. And the thing is, the reason why is so high is that because we are residential school, meaning that the students live at the school. So, we have teachers working here and we have about 10 teachers working... and they do all the teaching in the day time and, yes... do the teachers stuff... and then we have the social workers... am... who work here... eee... at the residential area. And as the students live here 24 hours per day... eee... and also all year through... it needs quite a big number of staff, so help the... so, the teachers are basically ordinary teachers, who are trained at the teachers seminarium and collages and some of us can specialize in educating children and young people with special needs. It is not... eee... it is just a small part of the training at the collage... eee... but when we are hiring teachers we are not demanding that they have to have special training...eee... but I mean, if they do have, if they have experience in working with children and young people with special needs, of course it's, it's their benefit, but it's not a demand. Eeee... and then also social workers who work here are also, they are basically trained at the same level as the teachers... em... trained by collages and the...eeee... and both teachers and social staff in Denmark has a four year education on bachelor level. And... eee... and then they have... so at the moment we have about... yeah... 22-25 social workers all with different hauls and then we have people working in the office and people working in the kitchen and we have people working with maintenance and cleaning... so, we have variety people working and...eee... it is about 40 people at the moment, working here at this place.

Barkovič: Ok. Great. I asked you this question, because in our system is quite... am... different. What are the competences needed for the work and it is very interesting for me to do this comparison. Ok. I will... aaa... we are in half way already. Smeh.

Munch: Great time.

Barkovič: Yeah, we are doing great. So... aaa... next question is: Limfjordskolen has a long tradition. I would like to ask you in short. What is the history of the school and how did the school developed in time? In short. Doesn't have to be long.

Munch: I am just looking at the page with the questions, is number four... you don't want to talk about that?

Barkovič: Aaaa... Oh yeah, of course, yeah. Thank you for that. Yes. Lets go, lets go back... I apologize... when we were talking... I just over looked it... so the number for is: Is the number of staff that educational policy provides enough or do you find there is a need for more staff?

Munch: Well... we would always like to have more staff, but the thing is that... eee... the number of staff is not determined by any national agency or any local government. The thing is that the... every student has a cost price, meaning that we here at the school decide and set up a concept and we say to the local municipality how much it costs to for the student to be at the school. Meaning that I get a... em... a "bag of many" and then I decide or we decide at the school, how much many will we spend on the staff, how much money will we spend on activities, how much money will we spend on buildings... eee... and other things, so in that sense we determine the level of staff and the level of activity and everything. And... and that's, that's a balance we do all the time, because some... depending on who the students are... depending... always needs to adapt among staff, accordingly... because if we have... excepting the group of students that have needs for a lot of hours, for a lot of work, we need to adjust the staff. Basically the system in Denmark within the special needs education is like... there is a cost price and it is for each individual school to decide the level of staff and the level of activity and... and other things. Eee.... So, in that sense it's our job always to do... to give the best... the best quality, the best teaching, the best result for the... for the lowest cost. So that's it... eee... we get the money and we decide how will we spend the money.

Barkovič: That is very practical. Isn't it? For... for the school... You can...

Munch: It is...

Barkovič: You can adjust...

Munch: It... it is practical but it is also very functional because there is... am... the school and the staff around each child can decide about how to adjust so that the child or young people get the most of it. So... eee... so instead of having national agency saying like... every student gives you certain amount of hours... I mean that will... for our sake... It would be...

we find it better that we, the teachers and the staff who are close to the child and young people... as possible... they can decide how to do it.

Barkovič: Yes. Ok. Thank you very much for... for that. Aaa. So, now I...aaa... I wanted to ask before, but we are... smeh... at the number five. Limfjordsskolen has a long tradition. So, like I asked you before, in short, how would you describe history and how did the school development go with the time?

Munch: Am... Well, the school started in 1969. And at that time it was... eee... when we go back to 1965, there was a law in Denmark saying that every child in Denmark... eee... has to receive teaching. And second in other ways, there is no child in Denmark who are not capable of learning anything. So, in 1965 government decided that every child in Denmark will receive school and teaching and in 69 there was group of people in this town saying that “we would like to set up a school for young... eee... for young girls, who can not have any schooling and who is not amiable to do any ordinary teaching”, so... eee... they manage to build this place... eee... so it is actually a girls school, boarding school we, we are staying at... then in the beginning of the 70 they decided, they find out, there were also some boys who needed more teaching... who just didn't have enough teaching at all... and the... eee... In that sense the focus in the group of students actually changed from... from just being school for girls who needed some more teaching, but who will function... did had a level of function. But in the early 70 that actually changed so it was a focus to both boys and girls, young people, young boys and girls with severe learning difficulties, but also mentally handicapped. Mid 70, until now, the main focus, the main group of students have been mentally handicapped young people. Em... so, and it's also a regional school, meaning that we receive young people from the whole... the whole area of northern part of Denmark... and, so... in that sense we started early as a girls school, but now we have both, boys and girls, and the... And the main focus all way through has been mentally handicapped young people.

Barkovič: Ok. Thank you. The start of development of Danish system of education of people with special need in one of the earliest in Europe. I have been looking... this up... and... Why do you think that was that possible in Denmark?

Munch: Well... that is a very difficult question.

Barkovič: It is yeah... am. My be in short... my be it is not...

Munch: No...

Barkovič: ... appropriate...

Munch: The thing is that is very interesting question. I, I think... I think we need to... to go back in the Danish and the Scandinavian welfare society... eee... which was actually starting

up... eee... late 60, yeah, no... yeah... late 60 and the early 70... and I also think that this decision made in 65 by the government saying there is no child who is... who is... who doesn't have enough competences to learn anything, the decision to make schools for every child in Denmark, I think that was a very, very important decision. Eee... em... because in that sense in mid 60... eee... there was a decision that each child is individual in Denmark and has great value and therefore deserves teaching, deserves training, and... and then I think that in the early 70 when the... the whole welfare society was established it was a natural thing to, to include the... the group of students... like our group of students and handicapped in Denmark as... as... as a main focus in... and saying... no mater what, they are ought to be a part of our society and... I think the... also the... how to say... the financial and whole economic situation in Denmark and in Scandinavia... eee... as I see it mend that we could actually afford having this attitude... we could afford to saying... we will do everything we can for handicapped, because in Denmark and still it is very rich country and Scandinavia is very rich, meaning that we have money enough to give it to everybody. While in other countries with less money... eee... it could be difficult to find money for everybody and then they have to select who will have the money and the... eee... so I think, that the... eee... the building of the welfare society and the thing that Denmark is a very wealthy country, meaning that we can afford having side of sheet, must been a great access for people with... disabled... with difficulties... eem... so I think that's... eem... historically there has always been room... there has always been an acceptance of... eee... people with difficulties. So... all through the years, up until now, whenever there has been a talk in government or talk in local government of municipalities about reduction of finances and reduction of budged, they have always... the politicians... no mater which party you are from, the politicians have always kept handicapped out of the reduction... and they seed, we will never cut down expenses on handicapped and people with special needs... eee... so in that sense, it's a... aaa... it has ben quite unique in the Scandinavian model and the Danish model has been quite unique because handicapped people with difficulties has always... was ben spared when It comes to reduction. Up until now.

Barkovič: Up until now? Smeh.

Munch: Up until now, yes. So...

Barkovič: I... I am a little bit sad to hear that actually. That means a little regression in that sense, yeah.

Munch: It is, It is. Yeah.

Barkovič: Yeah. Well thank you very much for this answer. This answer is very important to me though. Because, I... aaa... I am a sociologist and one of my hypothetical thoughts was that... I strongly believe that development of certain society... aaa... the level of development is very nicely seen in how the... the society treats, let's say, weaker groups of people. And that actually confirms very much the idea that I had about this. It is... it is very nice. And I am sorry to hear for this falling, you know... and I hope it is going to raise up again for you. You know... in terms of not cutting, but giving some... more. Yeah.

Munch: It is quite interesting and also I think socio... sociologically, because... for the last five years my be... the way they have been talking about people with special needs in Denmark has changed. So... they are talking about them as a burden. We are talking about the handicapped burden, we are talking about the old peoples burden, so, in the rhetoric about people in needs has actually changed in Denmark. And that's, to me is very sad.

Barkovič: It is.

Munch: Because we look at people as a burdon.

Barkovič: Yeah.

Munch: And... as I seed before, up until now, we have always been saved from the governmental reductions. Always been saved from... from... eee... yeah... from cutting axe, but now is a talk that handicapped... emm... we don't want to admit it, and politicians will never admit it, but the way they talk and rhetorical... amm... communication works about people with needs is that they are actually talked about as a burden. And the... and that also means that when we talk about a burden we need to find the finance, to actually be able to do the things we want to do. And that actually means that we are seeing cuts backs, we are seeing reductions, we are seeing that the crisis... I can put of the students in my school, I always have to look at... I say, for haven sake, don't increase the prices... you have to keep it down... and that's a challenge all over Danish society at the moment. Just for the last tree of four years, it's all over the place at the moment. We are talking about handicapped, the hospitals... all over the place... people taking care of old people, cutting backs, reductions, saving money, cutting down... all over the place... and the... eee... so in that sense it's quite interesting to... to see what is going to happen, because as a... eee... person in that welfare society is very much under the pressure. Very much. So, it will be quite interesting to see what is going to happen in that sense.

Barkovič: How it's going this to developed... why do you think that happened? I was observing, but also... em... while I was living up there, the society very much, when that was

very much on my thought actually... I have noticed that how young people are not aware how important welfare system is... they... they take it for granted... you know...

Munch: Yes.

Barkovič: And. I coming from a different cultural environment and I am from ex Yugoslavia country, that did develop, also, a quite good welfare system... aaa... but I was seeing this as so important for the society... you know... and I was noticing that young people, that the younger generation doesn't see it as so important any more. Because it is just there for them, they didn't have to fight for it... and, do you think this is connected with this... or?

Munch: Yeah... I mean... If, If I look at the generation of my parents... they were part of building this welfare society, but I was already born in to it. I mean, I am born in 65, so I was born into this world, I never seen anything else... eee... but my parents told me that it has been different and they were less fortunate as they are today. But my children... my daughter is 24 now... so, my children they don't have my history, they can go to their grandparents history about building up this welfare society, so they are actually very much born in to this. They have never seen anything else then this Danish society where you have... eee... everything you need and I think the... the... if you ask them... I think you will... you will... they will tell you about the welfare society as a right, that is part of the rhetorical again... you have the right to benefits, you have the right to support, you have the right hospital, you have the right to everything... where my... my parents and my be mine generation also know the privilege... that it is a privilege to have, and it is a privilege we need to take care of, and it is a privilege we need to protect. So I think that the younger generation... yes, they do take everything for granted... they, they... they seen welfare, they have lived in it, they live in the northern part of the Europe, they are part of EU system, they are part of a global village, everything is... is available and the... everything is coming to me and I have the right to everything, right to the world. And they don't get it, I meen... we need... then we need to find things to... eee... to make shure I have it, I can still continue having it... and as I am saying... I heard on the radio this morning about all the refugees... thing... in Europe, because that is when the refugees become a threat... the threat to the welfare society, and the... eee... I mean, we have five million people in Denmark so to me it doesn't matter to have a 100.000 of refugees and of course we can include that... we have money enough... it is just the matter of... of... you know... giving the money to them. But they become a threat to the welfare society, they become a threat to my rights to have everything I want. Eee... so... that... that... is a challenge, and that is when the... the... rrr.. is it called the rhetoric? The way we speak about things?

Barkovič: Yes. Rhetoric...

Munch: That's when rhetoric becomes very and is very harsh in Denmark at the moment. Because the way that politicians want to find money is to reduce and... and they need to reduce from people who have things that they don't want. So. If anyone who has the government... yes, is... is whether... is... just like Robin Hood, you can either take from those who have... or... yeah... so it is a classical terms, but we don't want to give up anything to be able to help the people in need. And that's... eee... that's when we also now in Denmark include that well the refugees must pay for taxes, they must also pay, so that I have everything I need on top of welfare I am part of already... so... yeah... things are happening very much and... then of course you have the recession in 2007 and we saw that... the... the sky was not the limit any more, but we did see limits and we did had to reduce and we did had to save money and things like that... but it's... it is very, very difficult for Danes to do that, because we are so spoiled all the way through... we have so much and we just want more. Yeah.

Barkovič: I understand that, what are you talking about, that... amm.... The refugee crisis... it is very much... I was actually on the field because I am volunteering also for the Red Cross... and how the things were... and... how you were talking about it... I was so disappointed in values we promote so much, and It seems we don't have them... you know.

Munch: Yeah.

Barkovič: So. I will continue to our next question. Thank you....

Munch: Sure...

Barkovič: ... Thank you for that. So the schools routine starts with mourning.... I wrote circle, but actually it is a mourning song... yeah...

Munch: Yes.

Barkovič: Is that very special for Denmark and does it come from method of learning with storytelling? Did I put this... relevant this question? Because I talked to some people about this old Danish tradition of... where... aaa... teaching to the people... starts... aaa... actually earlier then in 70 or 60 and it is connected very much to the storytelling. Is that also connected to the schools like this Efterskole and Højskole... something like this... Did I understand it right?

Munch: Hm... Am...

Barkovič: Smeh.

Munch: It is a very good question. I never thought of it in that sense, but I think you are... you are... you are... one to something... Because, when I went to school, we also had mourning song, singing. All the classes were lined up in the corridors and there was an old

lady playing the piano... and then we would sing a song... and then the head master would be at the top and... eee... after the morning song we seed the lords prayer. And that was... eee... it was just tradition. And... eee... but I think it's... eee... yeah, it is very interesting... because it is part of... of course... the morning singing is not just the singing of hymns and... and... and Christian messages, but it's also singing songs about he Danish history, about the culture, about the... yeah... the issues of life... and... emm... you get as a... as a... as a child going to school, well you remember this songs and it becomes a part of you, both your identity as a Dane... but I believe also your identity as a Danish Christian. So in that sense it is very much the... eee... the keeping up the culture. And a thing also in... when... eee... you... when you are connected with Efterskole and Højskole I think It's, yes It's part of the same... emm... the same story telling about who we are and our identity as a nation and our identity as... as... as a Christian culture and... emm... so I think... I think that's a part of same thing. The reason we do it also here in our school is to give the students... eee... a framework... eee... the frame for the day, and then we have this and we do this... and then the morning song will be like... it is a good start of a day. I think it's very interesting that you actually put it into this contest of storytelling and national storytelling... yeah.

Barkovič: Well, I was observing it and I haven't... we don't have of course the same tradition, and I loved it... I will never forget my first entrance into the school, how we were excepted in this... you know... this morning song. Aaa... it was morning song and introduction... I was so positively surprised how great and self confident students were, when it comes to expressing their questions itd... I loved it... I have not seen it never before and I haven't seen it in my society... and I really was thinking that is so important... you know... that part... also for building up the, like... you know... when you give the possibility to... to everybody to say something in that kind of circle, you give them the respect and dignity and I loved it. A.a... this is why I was thinking about it so much, yeah.

Munch: Yeah. I think in that connection it is also a part of democratic training. Being part of... that everybody... no mater that you have a handicap or you are a teacher... you have a right to communicate, you have a right to... to... and also you have the right to that I respect you so much, that I will listen to you. And in that sense it's important... amm... that we actually teach our students to be a part of a democratic society too and that their rights is just as good as my rights. We have to treat people equally. And that is also a part of the... em... the Højskole movement and the Efterskole movement... emm... it is very much the... especially the old Højskole... it is very much the democratic training and cultural training and... going back in days... people from... who didn't have much education... and they

worked in farms in villages... and they would have this stay at Højskole for a year. And It was their cultural education, it was their cultural setting where they good their national identity, the historical setting and... also as a person... personal education. So the Danish Højskole movement is very important in the democratic sense.

Barkovič: Yes.

Munch: Yes. Aha.

Barkovič: Thank you very much. It was am... I... I was... I want to wright a little bit about this, because it is so special... now when we are talking in Slovenia we have great challenges when it comes to including people with different disabilities... special needs to... to society... to wider society... you know... it is only opening now, it is only starting. And I think we... we make the mistake of not building basic self confident personality in those students. This has been... this is why this is so important to me... you know... this method shows, how much this is possible... you know... and I really respect this... and I think we should work more, more, more on that... you know.

Munch: Mmm.

Barkovič: So in, almost the last question, we taught about this already a little bit, but I wanted do talk about... you... what are the biggest challenges for the Limfjordsskolen today?

Munch: Amm... I think... think there are several challenges. I think one of them is and it will be the... pokašlja... financial situation. And, to be honest I mean, we still have very high level of service for people with difficulties in Denmark. We still have very high level of... of.. commitments so... to continue to do that... because... eee... we want... I mean... that is the least and the latest... am... group of people, we want to... to reduce services from them... I mean, that is handicap. But... eee... I think that is... Danish society and economy is on the pressure, meaning that we haw... will see in the future the necessity of reducing budget. And in that... that sense it will be a challenge for the... for the staff...pokašlja... to be able to work under new circumstances...eee... Because if they... if we are to cut down hours, and we are to take back money for activities and things like that... it... it... it will be a challenge. Because also on the same time we see... I think over the years... I have been in the game for 20 years now... I think through the years I also see the change in the attitude of the parents. This... the... the expectancy... I meant, they are... the parents are a part of this welfare society... and then... so they are very much used again... so we have to deliver service 100 %... and... eee... if we do that, but if we don't do that, they will just complain and they will get service elsewhere. So... so at the same time we have reduction and the perspective of reduction in finance, but also have... eee... an increasing level of pressure form parents that

we have to deliver and... we have this expression in Denmark, we call it... eee... we call it the “curling” generation.

Barkovič: Aha?

Munch: Do you know... do you know the game of curling?

Barkovič: No, no... no...no.

Munch: It is a game, you get on ice, player throws a rock, and a lain and you have to... to... you can ply it outside, you can play it inside... you have this big rock and the... you throw it in the lain and you have to get it as close as possible to go to the center.

Barkovič: Ok...

Munch: Two teams competing, and then you have, when you do this... eee... you throw the rock very slowly... then you have a player who is actually... with the brumes... getting...

Barkovič: O yes... I...

Munch: Yes.

Barkovič: I now now.

Munch: So. It is important to know how to use the brume so that rock can role as quickly as possible. We have this expression when we are talking about he “curling” generation... and the “curling” parents. Because the parents do everything to get all the obstacles away for the children.

Barkovič: Yes.

Munch: And that's... I mean... that's a norm in... Denmark now. But we also see that... these “curling” parents at our place. And they are very much alert that we give the service that they think they need and the child needs... and in the same turn we have the perspective of reduction in cost... so... that will be a challenge. And the... eee... the same time we have the challenge of... the staff can feel the pressure again... eee... always going for higher education, new knowledge, new training...new... everything new... eee... and everything has to be done within the same amount of hours... and the... eee... that's a challenge. And it also gives... also challenges... ass... am... as the leadership... you know... also to be able to fulfil the challenge and also to support the staff in to moving forward, developing new things and always to do better... eee... with less money. And at the same time keeping the parents calm by saying “hey, we know what we are doing, we are doing quality and the staff is doing everything they can, so just... you know... just trust us. So that balance is... emm... we see it all over the place. Eee... eee... the challenge about more quality for less money. That is very much... so... what will be going on in the coming days.

Barkovič: Yes. It's... emm... very difficult actually to gain the play.

Munch: Yes.

Barkovič: We are having very similar challenges.

Munch: Yes.

Barkovič: For the last question I... aaa... I wanted to ask you little bit about the future. You probably have the vision and you probably have wishes... and I had to use term "sail"... you are Danish. Smeh. In which direction would you like to "sail" in terms of... of seeing this school in the future? How would you like to see it?

Munch: Well... I... I think I would very much like the... I have this dream that we would be able in the future to continue to have the school as... emm... izdih... how can I put it?... like as a safe house for young people with difficulties. Where they come for free and they learn and develop... and they also learn and develop skills... emm... that they can use in life. Eee... And... and... in the sense of quality balance... of, of... of course I want to have focus on quality... and increase the development in the, in the... in the teaching methods also... but I think the pressure so much... for the society is... and the... I think we need to build walls to protect our students and to protect our families and to protect this very sensitive group of people, that... and we need to fight for them, for their rights to, to... to get, to get an education. Emm.. Where the focus is life skills, because there is so much pressure on, on the... on all schooling system, also in ours schooling system that... If you can not prove the quality and If you can not put down the results for what you are doing, it's not worth anything. You need to work and protect the young... and we also need developing of a training in the teaching... eee... of life skills. Meaning that, whether you are... how... how handicapped you are, whatever your difficulties are... you are improving in your skills in handling life. And the... then also fight for the right for them to have the opportunity to also decide for themselves... the whole democratic process will also be very important to... to have focus on. Eee... because there is... again... a pressure is... when we are spending so much money on this particular group, we can decide what to do with that group. But that's not, that's not the core of the Danish identity. We call the Danish identity... identity is democratic process, the right to remain individual and... and to... to... emm... to stand firm on the right to have... yeah... the rights really. So basically, it comes down to human rights. So... em... that's... pokašlja... I think that will be a challenge, eee... to continue... to keep quality ant the... eee... the good things of what we are doing and of what we have been doing at... at the same time as we see the future is narrowing... in the sense of financial support and possibilities, but my be also in the... rhetoric and in the way we speak about people with special needs and people who do not fit in the normal system. I think that will be a challenge.

Barkovič: For the future... yes.

Munch: Yes.

Barkovič: It is for me... so interesting... you know... because... you have developed the system... the Danes have developed the system that is working so well and I can understand how challenging it is to keep it. To keep the best things.

Munch: Ah... Yes.

...

Barkovič: ...Yes. So Klaus...

...

Munch: ... It is very much a matter of attitude. It is not that much a matter of money. I think it is good to remember that, because it is a way of getting the awareness of the value of people. That is the most important thing. You can have all the money in the world and... you can still treat people badly.

Barkovič: I agree, It's all about the values... You know. It is all about this.

Munch: Yes.

...

Barkovič: Dear Klaus. Thank you very much for your cooperation. It is a great contribution to my thesis. Thank you.

Priloga D: Izobraževanje oseb s posebnimi potrebami na Danskem – Podrobnosti

Inkluzija v teoriji in praksi v okviru danskega edukacijskega sistema

Splošni cilji in stanje posebne edukacije na Danskem težijo k poučevanju otrok s posebnimi potrebami v rednih šolah, kolikor je to le mogoče, ter delujejo v okviru osnovne predpostavke, da so vsi otroci upravičeni do poučevanja, prilagojenega njihovim potrebam, možnostim in predpogojem. Iz tega sledi, da so učni cilji podobni tistim, ki se uporabljajo za različne ravni izobraževalnega sistema (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Razvoj inkluzije

Od leta 1993 so bile javne šole na Danskem (*Folkeskolen*) dolžne razlikovati načine izobraževanja glede na potrebe učencev na splošno in ne zgolj preusmerjati učence v posebne šole. Pokazala se je potreba po orodjih, ki bi pomagala šolam pri vključevanju različnih metod, izobraževalnih gradiv in učnih načrtov za učence z razlikami v razvoju, sposobnostih, jeziku ter razlikami v kulturi. Jasen namen, da bi šole postale bolj inkluzivne in bi lahko ponudile kakovostno izobraževanje za vse učence, še vedno ni realiziran. Število učencev v programih za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami, posebnih šolah in posebnih razredih narašča in šole niso postale bolj inkluzivne kot prej. Eden med razlogi je povezan s pomanjkljivo opisanimi orodji, ki jih šole lahko uporabijo za inkluzivno izobraževanje, da bi lahko ponudile relevantno in učinkovito izobraževanje večjemu številu učencev (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Leta 2012 se je večina danskega parlamenta strinjala, da je potrebna sprememba zakona o javni šoli (*Folkeskolen*). Nova zakonodaja postavlja cilje v smeri bolj inkluzivne šole, ki lahko izobražuje več (različnih) učencev v rednem sistemu. Poleg tega pa daje šolam realne in konkretne napotke o tem, kako se soočati z izobraževalnimi izzivi in kako organizirati diferencirano in individualno izobraževanje. Zakon predvideva jasno odgovornost ravnatelja za ustvarjanje in uporabo orodij za inkluzivno izobraževanje (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Šole imajo še vedno dostop do zunanjega specializiranega svetovanja iz pedagoških in psiholoških storitev, če tako zahteva ravnatelj ali če se želi določenemu učencu ponuditi posebno izobraževanje. Vendar pa šole niso več odvisne od zunanjega mnenja pri izvajanju dodatnega izobraževanja ali druge podpore za učence. Ministrstvo za izobraževanje je podprlo občine in šole pri izvajanju nove zakonodaje za izboljšanje ravni inkluzivnega izobraževanja z oblikovanjem centra znanja, namenjenega zbiranju informacij, podpori raziskovalnih projektov in za širjenje idej, informacij ter znanja. Na Danskem je inkluzivno izobraževanje tako politična prioriteta kot jasno prizadevanje šol. Zakonodaja jasno pojasnjuje, kako naj šole dosegajo zastavljene cilje in kje leži odgovornost za implementacijo le-teh. Hkrati pa je koncept edukacije oseb s posebnimi potrebami omejen na tiste učence, ki potrebujejo veliko podpore skozi večinski del učnega procesa, kar prispeva k jasnejšemu dialogu za razvoj edukacije oseb s posebnimi potrebami. Poučevanje je bistveno v danskih osnovnih šolah in nižjih srednjih šolah. Vsaka šola je odgovorna za različne učne metode, učna gradiva, predmete itd. Ravnateljeva odgovornost je zagotoviti, da vsak učitelj ponudi ustrezne izzive za vse učence, ne glede na njihove različne sposobnosti in potrebe. Obveznosti glede diferenciranega poučevanja se nanašajo tako na učence s posebnimi potrebami, kot tudi na ostale učence. Koncept diferenciranega poučevanja predstavlja splošen okvir in specifično ne določa konkretnih ukrepov. V praksi to pomeni, da je posameznemu učitelju zagotovljena velika mera avtonomije pri diferenciranemu poučevanju (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Če diferenciran način poučevanja ne zadostuje, lahko učenci še vedno ostanejo v rednem razredu, dodatno pa obiskujejo poseben pouk pri enem ali več predmetih. Če otrok za svoj razvoj potrebuje posebno pozornost in/ali pomoč, pa je potrebno narediti posebno oceno situacije. Zakon o *Folkeskole* določa, da je za takšno oceno in odločitev, ki iz te izhaja, potrebno strokovno mnenje izobraževalnih akterjev, psihologa ter posvet z učencem samim in njegovimi starši. Običajno posebne potrebe učenca opazi že s učitelj v rednem razredu. Sledi izobraževalno-psihološka preučitev narave posebnih potreb učenca in se, po potrebi, pripravi

predlog za premestitev. Ravnatelj šole je tisti, ki na podlagi strokovne ocene ter posveta z učencem in starši sprejme odločitev o premestitvi v najprimernejši razred ali šolo za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Podpora za inkluzivno izobraževanje

Leta 2012 je Danska vzpostavila več sistemov za podporo in pomoč šolam in občinam pri ustvarjanju možnosti za ponudbo kakovostnih izobraževalnih programov in zmanjševanjem potrebe po preusmerjanju učencev v posebne izobraževalne programe. Ti sistemi pomoči so sledeči:

- Ustanovitev delovne skupine, ki daje nasvete neposredno šolam in šolskim upravam o tem, kako izboljšati strategije inkluzivnega izobraževanja v praksi. Delovna skupina je postavilo Ministrstvo za izobraževanje.
- Ustanovitev centra znanja za inkluzijo za širitev informacij o primerih dobre prakse uspešnih šol in izvajanje raziskav za implementacijo uspešne inkluzije. Tudi to enoto je postavilo Ministrstvo za izobraževanje, njena naloga pa je razširjanje in kreiranje novega znanja in informacij o kakovostnem in inkluzivnem izobraževanju tako na ravni rednih programov kot tudi na ravni posebnih izobraževalnih programov.
- V letih 2012 in 2013 je Ministrstvo za izobraževanje vzpostavilo in financiralo raziskovalni projekt za oceno in distribucijo relevantnih znanstvenih raziskav iz mednarodne edukacijske literature. Projekt daje najsodobnejše informacije o ustreznih raziskavah in rezultatih teh študij na praktični ravni.
- Ustanovitev državnega finančnega sklada za raziskave in razvoj za promocijo inkluzivnega izobraževanja učencev s posebnimi potrebami.
- Nevladna kampanja, ki jo vodijo združenja za starše otrok s posebnimi potrebami in krovne organizacije za osebe s posebnimi potrebami na Danskem.
- Vzpostavitev novega odbora zainteresiranih »strani« za svetovanje vladi in šolam o praksi in znanju na vseh področjih izobraževanja oseb s posebnimi potrebami in inkluzivnega izobraževanja.
- Širši politični dogovor na vseh ravneh za podporo sprememb, ki jih prinaša nova zakonodaja in težnja k vzpostavitvi šole, ki lahko ponudi več učencem, z različnimi potrebami, raznoliko in individualno podporo.

- Letno spremljanje razvoja preko poročil in preko sledenja rezultatom nove strategije. Sklenjeno je, da se razvoj spremlja tudi z vodenjem natančnejše statistike in se poglobljeno spremlja druge informacije v zvezi z izobraževanjem oseb s posebnimi potrebami in v zvezi z inkluzivnim izobraževanjem (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Pravica do svobodne izbire šole

Vsi starši (tudi starši otrok s posebnimi potrebami) imajo pravico vpisati otroka v šolo po lastni izbiri znotraj občine stalnega prebivališča ali znotraj drugih občin. To velja tudi za specializirane šole za izobraževanje otrok s posebnimi potrebami. Edina omejitev pri izbiri je ta, da izbrana šola ustreza v smislu ponudbe relevantne pomoči otroku s posebnimi potrebami, otrok pa mora posedovati sposobnost, da lahko sprejme izbrano šolo.

Na Danskem zakonodaja predvideva možnost različne organizacije izobraževanja oseb s posebnimi potrebami. V večini primerov učenec ostane del rednega programa in prejema izobraževanje v razredu s specializiranim posebnim programom pri enem ali več predmetih kot dodatek k splošnemu poučevanju. Učenec, ki je vključen v izobraževanje v specializiranem posebnem razredu pri enem ali več predmetih, s sodelovanjem pri le-teh, lahko nadomešča sodelovanje v rednem izobraževanju. Alternativa temu pa je poučevanje v specializiranem razredu s posebnim programom, ki je lahko del redne šole ali specializirane posebne šole. Rezultat tega je, da se učenec lahko vključi ali v redni razred ali v razred s specializiranim posebnim programom ali pa se izobražuje v obeh tipih razredov (glede na svoje potrebe itd.). Specializirani razredi s posebnimi programi obstajajo za učence z npr. motnjo v duševnem razvoju, za učence z disleksijo, za slepe in slabovidne, za učence z motnjo sluha in za učence z motnjami v telesnem razvoju (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Politika oblikovanja kurikuluma, izobraževalne vsebine in strategije poučevanja ter učenja oseb s posebnimi potrebami

Ker gre za zelo obsežno temo, se bomo na tej točki dotaknili samo glavnega načela za oblikovanje kurikuluma, izobraževalne vsebine in strategije poučevanja ter učenja oseb s posebnimi potrebami na Danskem. In sicer, načrtovanje izobraževanja oseb s posebnimi potrebami naj bi najobsežnejše upoštevalo posameznikove kvalifikacije, zrelost ter interese. Mora biti načrtovano in usklajeno s predhodno omenjenimi kvalitetai posameznega učenca (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje

2016). Več o omenjenem pa bomo poskusili prikazati na praktičnem primeru šole *Limfjordsskolen* v sledečem poglavju.

Namen in cilj posameznih izobraževalnih programov na vseh ravneh

Cilj izobraževalnih programov za osebe s posebnimi potrebami je zagotoviti, da mladi, ki imajo znižane kognitivne sposobnosti, in osebe s posebnimi potrebami, ki niso sposobne dokončati šolanja po rednem programu, dosežejo osebne, socialne in poklicne kompetence, ki jim v odrasli dobi omogočajo aktivno in neodvisno državljanstvo in če je le mogoče, nadaljujejo izobraževanje in se vključijo na trg dela. Udeleženci programov prejmejo potrdilo o pridobljenih kompetencah za vsako raven zaključenega programa (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Vloga šol, občin in izobraževalno-psihološke svetovalne službe

Šole same nosijo odgovornost za vse odločitve v zvezi z dodatnim izobraževanjem za učence, ki potrebujejo podporo v procesu rednega izobraževanja. Ravnatelj šole ima odgovornost in pravico, da ponudi individualno ter diferencirano (raznoliko) izobraževanje za učence, ki obiskujejo šolo (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Za posebno izobraževanje v šolah (to pomeni za tiste učence, ki prejemajo posebno podporo več kot 9 ur na teden) v posebnih razredih in posebnih šolah je odgovornost ravnatelja, da sledi postopku za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami, ki predvideva sodelovanje z zunanjimi strokovnjaki izobraževalno-psihološke službe in sodelovanje z drugimi strokovnjaki. Šole so dolžne spremljati otrokov razvoj znotraj teh programov, tim (ravnatelj in pristojni strokovnjaki) pa so se dolžni sestati vsaj enkrat na leto, da bi razpravljali o potrebnih prilagoditvah, nadaljevanju šolanja, spremembah ali morebitni prekinitvi pomoči. Na podlagi priporočila izobraževalno-psihološke službe se ravnatelj odloči ali naj nadaljuje, spremeni ali prekine podporo iz naslova izobraževanja za osebe s posebnimi potrebami (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Občina sprejema odločitve o izobraževanju oseb s posebnimi potrebami ter zagotavljanju podpore učencu na regionalni ravni. Pokrajinski svet pa se, po posvetovanju z občino, odloča o vsebini in obsegu vključitve v izobraževanje specializirano za osebe s posebnimi potrebami in o obsegu potrebne podpore. Vse odločitve so lahko sprejete po posvetu s starši. Za dojenčke velja, da je izobraževalno-psihološka služba dolžna podati ponovno oceno vsakih

šest mesecev (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Le nekaj ozko specializiranih šol za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami je vodenih na regionalni ravni. Le te so sledeče: tri specializirane šole za gluhe otroke, za gluhe in slepe otroke, za slepe otroke, šola za otroke z motnjami na več področjih, šola za otroke v bolnišnici za epileptike in svetovalna služba za majhne otroke s težkimi motnjami. Vse ostale specialne šole so vodene s strani občin in včasih pokrivajo več kot eno občino, če dosežejo dogovor za tovrstno uporabo šole (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Novo višje srednješolsko izobraževanje za mlade s posebnimi potrebami

Glavne reforme in inovacije uvedene v izobraževalni sistem so na področju organizacije, strukture in upravljanja izobraževalnega sistema. Kot že omenjeno, je glavni namen izobraževanja za osebe z znižanimi kognitivnimi sposobnostmi in osebe s posebnimi potrebami na splošno, ki niso zmožne zaključiti šolanja po rednem programu, razvoj osebnostnih, socialnih in razvoj poklicnih kompetenc, v kolikor je to le mogoče, da bi v odrasli dobi ti učenci lahko postali aktivni in neodvisni državljani. Zakon, ki podpira to idejo, je bil sprejet že leta 2007 (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Višje srednješolsko izobraževanje je ravno tako zakonska pravica učenca s posebnimi potrebami in je ponujeno po obvezni osnovni šoli in nižji srednji šoli (*Folkeskole*). Program višje srednje šole traja tri leta in učenci ga lahko obiskujejo do dopolnjenega 25 leta starosti. Učenci imajo pravico zaključiti program v največ petih letih. Vsebina programa je načrtovana v sodelovanju z učencem, njegovimi starši in v sodelovanju s centrom za usmerjanje mladih (*Ungdommens Uddannelsevejledning*) (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Ker je omenjen program še dokaj nov, še ni prepoznaven v najširšem možnem obsegu. Pričakuje se, da bo v program višje srednje šole sprejetih 2,3 odstotkov mladih na leto, kar znaša približno 4.100 mladih oseb s posebnimi potrebami. Naloga odločanja, odgovornosti in financiranja izobraževanja za mlade s posebnimi potrebami je dodeljena občinam. Ravno tako so občine odgovorne za socialno pomoč in ustvarjanje delovnih mest ter programov, znotraj katerih so ta delovna mesta za osebe s posebnimi potrebami ponujena. Namen tovrstnih projektov je koordinacija in prizadevanje za izboljšavo participacije mladih oseb s posebnimi

potrebami v javnem življenju (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Obvezno ocenjevanje učencev in obvezen zaključni izpit

Danske šole so dolžne oceniti učence iz področij glavnih predmetov v času celotnega šolanja. Danski učenci naj bi bili ocenjeni v 2, 4, 6 in 8 razredu. Testi so razviti kot prilagodljivi testi in se rešujejo računalniško. S tem lahko učitelj spremlja status in profil vsakega učenca, da bi ugotovil, ali učenec potrebuje dodatno diferencirano izobraževanje ali posebno izobraževanje (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Zakon ravno tako predvideva zaključni izpit na koncu devetega razreda izobraževanja v *Folkeskole*. Namen tega je zagotovitev dobre akademske podlage po končani šoli za vse učence. Praktično to pomeni, da morajo vsi učenci opraviti sedem izpitov na koncu devetega razreda v šoli *Folkeskole*. Šola ne more pridobiti splošne izjeme pri sodelovanju pri zaključnih izpitih za vse učence. Ravnatelj šole pa se lahko odloči za izjemo pri opravljanju enega ali več zaključnih izpitov za določenega učenca. To velja za učence, za katere tovrstno preverjanje ni primerno ali zaradi težkih motenj ali zaradi nezadostnega poznavanja danskega jezika. Predpostavka za sprejem takšne odločitve predvideva, da je bilo ugotovljeno, ali lahko učenec opravlja izpite pod posebnimi pogoji. Prav tako je odločitev podprta s posvetom z izobraževalno-psihološko službo in s posvetom s starši učenca. Vsaka šola je dolžna objaviti povprečje rezultatov, ki so jih dosegli učenci določene generacije, kar omogoča vpogled v nivo pridobljene izobrazbe (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Predšolska vzgoja

Z ministrskim odlokom leta 2006 je bila uvedena posebna vzgojno-izobraževalna asistenca za dojenčke. Ta pomoč je bila najprej namenjena zgolj dojenčkom, ki imajo težave z govorom oziroma razvojem jezika. Namen podpore je zgodnja obravnava v smeri razvoja otrokovih lingvističnih in komunikacijskih sposobnosti ter omejitev posledic, ki izhajajo iz težave pri razvoju jezika, govora in komunikacije nasploh. Strukturna reforma pa je razširila odgovornost za zagotavljanje posebne asistencije in so v skladu s to lokalne oblasti dolžne zagotoviti takšno pomoč vsem otrokom, ki pokažejo potrebe po njej. Cilj je omogočiti otrokom s posebnimi potrebami zgodnjo obravnavo, kar naj bi jim zagotovilo enak status ob začetku šolanja kot ostalim otrokom. Starši se lahko obrnejo na izobraževalno-psihološko

službo v svoji občini in zaprosijo za posebno vzgojno-izobraževalno asistenco za svojega otroka. V praksi pa zahtevke za pomoč v obliki posebne asistencije največkrat sprožijo službe, ki so po naravi svojega dela v stiku z otrokom, to so zdravstveni oskrbovalci, medicinske sestre v dnevnem varstvu, zdravniki in osebje v jaslih ali vrtcih. Smernice za asistenco dojenčkom je že leta 1980 podalo Ministrstvo za izobraževanje. Po teh smernicah je posebna vzgojno-izobraževalna asistenca za dojenčke del aktivnega učnega okolja in mora tvoriti del celovitega splošnega okvirja pravic otroka, zato mora biti dobro usklajena z drugimi dejavnostmi. Poudarja se pomen vodenja staršev in pedagogov v npr. centrih za dnevno varstvo itd. v smislu, kako najbolje podpreti otrokov razvoj ter težiti k umestitvi v redno izobraževanje in/ali usposabljanje, če je to le mogoče (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Prehodno obdobje

Petinštirideset občinskih Centrov za usmerjanje mladih zagotavlja strokovno podporo mladim do peindvajsetega leta starosti. Centri pokrivajo območje osemindesetih danskih občin v smislu sodelovanja z raznolikimi izobraževalnimi ustanovami. Že v zadnjem letniku primarnega izobraževanja (v šestem razredu) je za posameznega učenca razvit individualni načrt, v katerem so zbrane ideje o tem, kaj sledi po obveznem izobraževanju. Osnutek načrta za prehodno obdobje je na Danskem narejen na podlagi t.i. *Uddannelsesbogen* (izobraževalni zapis) in na podlagi *Uddannelsesplanen* (izobraževalni načrt). Slednji predstavlja neke vrste *portfolio*, ustvarjen v šestem razredu, ki vsebuje povzetke posameznih dialogov med svetovalcem in učencem o tem, kdaj in kje bo zaključil izobraževalni program, kateri so cilji programa in kako najbolje doseči napredek. Izobraževalni zapis (*Uddannelsesbogen*) vsebuje dokumentacijo o procesu svetovanja ter o učenčevih izbirah med tem procesom. Zabeleži se, ali se učenec nagiba k izbiri nadaljnjega izobraževanja ali pa se želi po končanem šolanju zaposliti. Izobraževalni zapis se ravno tako ukvarja z vprašanji o učenčevih močnih področjih, o interesih, o pričakovanjih v prihodnosti in o zahtevah za razvoj. Učenčevo prizadevanje v določenem časovnem obdobju se lahko navede kot vmesni cilj. Učenčeve želje in pričakovanja zapisana v izobraževalnem zapisu niso zavezujoča za odločitve v prihodnosti. Zapisi se uporabljajo kot smernice za opredelitev posameznih vprašanj v zvezi s prehodom iz šole v nadaljnje izobraževanje ali zaposlitev. Na podlagi izobraževalnega zapisa učenec pripravi izobraževalni načrt in sicer v devetem razredu. Korekcije slednjega so možne v desetem razredu. Načrt je tisti, ki pokaže učenčeve cilje v odnosu do nadaljnjega izobraževanja ali zaposlitve. Ker se obvezno izobraževanje zaključuje z devetim razredom, je za

učence, ki se prostovoljno vključijo v deseti razred, možna re-evalvacija izobraževalnega načrta. Predmeti v zadnjih letih šolanja so prilagojeni krepitvi učenčeve zmožnosti izbire programa za nadaljnje izobraževanje oziroma zaposlitve. Ti predmeti so na temo izobraževanja, poklicnega usposabljanja in trga dela. Poleg tega je vsem učencem ponujeno še poklicno usposabljanje oziroma usposabljanje za delo. Mladim osebam s posebnimi potrebami so ponujeni bolj celoviti programi kot ostalim učencem, ti programi pa se lahko izvajajo kot kratkoročno usposabljanje za delo ali kot dolgoročno usposabljanje, ki se izvaja v zadnjih letih šolanja. Takšno usposabljanje za delo je organizirano na dva načina, in sicer lahko poteka dva dneva od petih (v tem primeru učenec ostale tri dni sodeluje pri pouku) ali pa je programa poteka vsako popoldne vseh pet dni (v tem primeru učenec sodeluje pri pouku vsak dan cca. od osme do dvanajste ure). Za sodelovanje v usposabljanju za delo učenec prejme finančno nagrado. Takšen način poklicnega usposabljanja oziroma usposabljanja za delo je znan tudi še kje po Evropi in se imenuje »dualni sistem«. Kot dodatna podpora in zagotavljanje možnosti in motivacije, da bi mladi sami izbirali in uspešno zaključili izobraževanje ter da bi v okviru tega lahko razvili tako profesionalne kot osebne kompetence, pa obstaja še program usmerjanja in informiranja, ki ga ponujajo občine. Programa, ki ima pomenljivo ime, in sicer program »izgradnje mostu«, se lahko udeležijo vsi učenci v devetem in desetem razredu. Ti programi lahko trajajo od enega do štirih tednov in so na temo višjega splošnega srednješolskega izobraževanja in poklicnega srednješolskega izobraževanja (npr. poklicno izobraževanje in usposabljanje, kmetijsko izobraževanje, socialna in zdravstvena vzgoja). Organizirani so lahko v obliki delavnic in vsebujejo zgoraj omenjene teme, lahko so zastavljeni kot usposabljanja v tehničnih srednjih šolah ali v obliki posebnih delavnic za predstavitev trga dela (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Pritožbe

Ravnatelj šole je tisti, ki ima zadnjo besedo glede odločitve o potrebi in obsegu posebne pomoči določenemu učencu v rednih šolah. Starši imajo pravico do pritožbe, ki jo lahko vložijo na občino proti odločitvi ravnatelja glede posebnega izobraževanja (kot so dodatna podpora učencu s posebnimi potrebami za več kot devet ur na teden v lokalni redni šoli ali transfer v razred s posebnim programom ali pa transfer v posebno šolo). Po občinski odločitvi glede posebnega izobraževanja, podpore in pomoči otroku, npr. zavrnitvijo le-te ali ukinitvijo lahko starši naslovijo pritožbo na občinski odbor za pritožbe na področju razširjene podpore, izobraževanja in pomoči osebam s posebnimi potrebami. Vse pritožbe so najprej obravnavane

na občinski ravni. Samo če na občinski ravni ne dosežejo dogovora s starši, so pritožbe napotene na nacionalni odbor za podporo, izobraževanje in pomoč osebam s posebnimi potrebami. V zadnjih letih naj bi število pritožb upadalo (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Učenci s posebnimi potrebami v neodvisnih zasebnih šolah

Neodvisne zasebne šole so dolžne ponuditi osebam s posebnimi potrebami enako kakovost na področju posebnega izobraževanja, podpore in storitev, ki iz tega izhajajo, kot to lahko ponudijo *Folkeskole* (javne šole). V ta namen lahko neodvisne zasebne šole zaprosijo za finančno podporo Dansko agencijo za podporo izobraževanja (*The Danish Educational Support Agency*), ki jo financira vlada iz sredstev namenjenih za podporo izobraževanja otrok s posebnimi potrebami in dvojezičnih otrok v zasebnih šolah. Vlada razpiše roke in pogoje (npr. katero dokumentacijo je potrebno priložiti) za prijavo za pridobitev nepovratnih sredstev. Agencija je o odobritvi sredstev dolžna obvestiti tako šolo kot učenca ter njegove starše. Finančna podpora je namenjena predvsem kompenzaciji dodatnih stroškov za specifične prilagoditve učnega procesa in nudenje primernih storitev učencem s posebnimi potrebami in učencem iz dvojezičnega okolja, kar konkretno pomeni zagotavljanje kakovostnega izobraževanja za osebe s posebnimi potrebami, kakovostne podpore pri učenju danščine za učence iz dvojezičnega okolja, zagotavljanje podpore pri posebnem poučevanju ter pokrivanje stroškov prevoza učencem s hudimi okvarami (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

- **Pritožbe v zasebnih neodvisnih šolah**

Danska agencija za podporo izobraževanja (*The Danish Educational Support Agency*), v nadaljevanju Agencija, odloča o sporazumih glede podpore in pomoči osebam s posebnimi potrebami v privatnih šolah, o poklicnem usposabljanju, o splošnem in poklicnem srednješolskem izobraževanju in visokošolskem izobraževanju. Postopek za oddajo pritožbe je na tem področju drugačen, in sicer so pritožbe glede odločitev Agencije naslovljene na nepristransko komisijo za pritožbe (*Ankenævnet for Uddannelsesstøtten*). V takih primerih se k sodelovanju povabi strokovnjaka z Danske organizacije za osebe s posebnimi potrebami (*Disabled People's Organisation Denmark*). Odbor za pritožbe lahko delno ali povsem spremeni odločitev Agencije, predsednik odbora za pritožbe pa mora biti sodnik, ki lahko

izvede pravno razsodbo glede učenčeve zahteve (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).

Pokazatelji kakovosti na področju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami

Poučevanje bi moralo učencem omogočiti, da pridobijo znanja in se naučijo delovnih metod iz posameznih predmetov. Ravno tako bi morali zagotoviti možnost, da vadijo in razvijajo pridobljeno znanje in spretnosti s pomočjo interdisciplinarnih tem in vprašanj. Razrednik je odgovoren za podporo učenčeve individualnosti in razvoj socialnih veščin, hkrati pa mora zagotoviti okvirno skladnost in napredek pri poučevanju. Zakon o *Folkeskole* predvideva razrednikovo koordinacijsko vlogo pri organizaciji poučevanja, pri interdisciplinarnem poučevanju kot tudi pri poučevanju obveznih predmetov. Organizacija poučevanja, vključno z izbiro delovnih metod, načina poučevanja, izbiro učnih gradiv in izbiro predmetov, mora izpolnjevati cilje, ki jih je zastavilo Ministrstvo za šolstvo. Ti pa predvidevajo poučevanje, ki bi moralo biti raznoliko in ustrezajoče potrebam in zmožnostim posameznega učenca. Ravnatelj je tisti, ki zagotavlja, da razrednik v sodelovanju z ostalimi učitelji, vključenimi v določeni razredni načrt, organizirajo poučevanje na takšen način, da ustvarijo dovolj izzivov za vse učence. Vsako šolsko leto učitelji v sodelovanju z učenci pri vsakem predmetu določijo cilje, primerne za določenega učenca, in jih tudi skušajo izpolniti. Kadarkoli je to mogoče, poteka izbor delovnih nalog in izbira predmetov v sodelovanju med učiteljem in učencem. Koncept diferenciranega (raznolikega) poučevanja, kot je zapisano v zakonu o *Folkeskole*, predvideva, da je potrebno poučevanje prilagoditi posameznemu učencu v največji možni meri. Delitev na osnovno in višjo raven je bila odpravljena z zakonom leta 1994. Od prvega do desetega razreda je poučevanje lahko organizirano po skupinah v (enem) razredu ali med različnimi razredi, če je tako praktično in smiselno. V vseh desetih razredih morajo biti učenci poučevani skupaj večino šolskega dne. Informacijska tehnologija mora biti integrirana pri vseh predmetih na vseh ravneh, kar pomeni, da je informacijska tehnologija celostno integrirana tako pri obveznih predmetih kot pri treh izbirnih predmetih. Učencem se s tem poda možnost, da osvojijo osnovno znanje na področju informacijske tehnologije. Integracija informacijske tehnologije je predpisana v smernicah za učne načrte. Od šolskega leta 2006/2007 so za vse javne šole izdelani ocenjevalni načrti. Ocenjevalni načrt se pripravi enkrat na šolsko leto in vsebuje teme iz vseh predmetov, ki jih učenec posluša. Mora biti kratek in precizen, da bi kot tak predstavljal uporabno in dostopno orodje tako za učitelje kot za učence in njihove starše. Ocenjevalni načrt mora vsebovati podatke o tem, kako so bili ocena, ocenjevanje in vrednotenje pridobljenih znanj pridobljeni skozi šolsko leto.

Sodelovanje med učiteljem in učencem pri sledenju postavljenih ciljev, opis načinov za doseganje rezultatov ter postavitev izobraževalnih ciljev za prihodnje obdobje mora biti jasno razvidno iz samega ocenjevalnega načrta. Poleg osnovnih znanj pa zakon o *Folkeskole* od šole zahteva še pomoč pri spodbujanju individualnega razvoja ter razvoja socialnih veščin posameznega učenca glede na njegove sposobnosti. Metode dela so s tem namenom usmerjene v doseganje večje samostojnosti in zrelosti učencev. Takšen princip pedagoškega dela zahteva tesno sodelovanje med šolo in domom in stalen dialog med učitelji, starši in učenci. Zakon je pri tej zahtevi zelo jasen in zahteva, da so učenci in starši redno obveščeni o prednostih, rezultatih in izzivih za prihodnost med učenčevim šolanjem. »Redno« v tem primeru pomeni vsaj dvakrat na leto in narava informacij se eksplicitno nanaša na učenčev individualni (osebni) razvoj, razvoj učenčevih socialnih veščin ter na informacije o akademskih dosežkih. Niz nacionalnih izpitov za preverjanje znanja in pridobljenih kompetenc je bil uveden spomladi 2007, da bi učiteljem zagotovili orodje za boljšo, celovito oceno učenčeve akademske ravni. Izpiti so individualni in se opravljajo računalniško. Opravljanje izpita traja cca. 45 minut. Nacionalni izpiti so inovativni v smislu nenehnega prilagajanja ravni posameznega učenca. Npr. če učenec odgovori pravilno na prvo vprašanje, je drugo zastavljeno vprašanje avtomatsko za odtenek težje. Zaradi tega se vsi testi razlikujejo. Ko učenec zaključi z reševanjem izpita, računalnik natisne tekstovni opis učenčeve akademske ravni, kar pomeni, da so učitelji osvobojeni pregledovanja izpitov ročno. Učitelj obvesti učenca o rezultatih, ki pa so ključni za intervju med učiteljem in učencem o postavitvi novih ciljev za prihodnje izobraževanje. Šola o rezultatih obvesti tudi starše, vendar ne v obliki numerične ocene, temveč v obliki pisnega opisa rezultata. Izvajanje pisnih ocenjevanj učencev in nacionalni izpiti so privedli do nenehnih razprav o prednostih in slabostih le-teh. Ideja za njihovo uvajanje izhaja predvsem iz potrebe po učinkovitem orodju, ki bi pomagalo učiteljem, staršem in učencem, da se usmerijo bližje k specifičnim potrebam posameznega učenca. Razprave pa predvsem kritizirajo oziroma izražajo dvom, ali pisno preverjanje znanja in nacionalni izpiti res služijo primarno zastavljenemu cilju. Danska je ustanovila več institucij in nadzornih skupin z namenom evalvacije kakovosti podpornega sistema za učence in ocene rezultatov šolanja v zastavljenem sistemu. *Danmarks Evalueringsinstitut* je neodvisna institucija, ki izvaja raziskave za razvoj kakovosti za predšolske otroke v vrtcih, za šole in za izobraževalne institucije. Obravnava izobraževalnih zadev poteka letno na podlagi analize nacionalnih poročil. Omenjena institucija ima ključno vlogo pri vzpostavljanju zanesljivega znanja na področju izobraževanja oseb s posebnimi potrebami in pri ocenjevanju sistema podpore v danskih šolah. Prav tako institucija zagotavlja

informacije danskim šolam in oblastem o rezultatih trenutnega sistema ter redno podaja priporočila za spremembe za izboljšanje kakovosti na področju izobraževanja. *Grundskolerådet* pa je druga organizacija ključnega pomena. Gre za stalni odbor, ki ga imenuje Ministrstvo za šolstvo, da svetuje ministru o vseh vprašanjih glede izobraževanja otrok in mladih. Člani odbora so iz raziskovalnih institucij, ravnatelji šol ter učitelji. Odbor je odigral ključno vlogo pri razvoju pobude za inkluzivno šolanje. Odbor ravno tako ocenjuje razvoj kakovosti v izobraževanju in lahko predlaga zamisli za raziskovalne in razvojne programe na področju izobraževanja (Evropska agencija za izobraževanje oseb s posebnimi potrebami in inkluzivno izobraževanje 2016).